

PÕHJALA TÄHISTEL

SISUKORD:

Arthur C. Rosenfeldt, „Erna” salga sõdurina	1
Hannes Oja, Eesti kaugluureüksuse surmateekond	5
Aimar Romman, Raadioluures	17
Erich Rämmeld, Kirju aastast 1943–1944	19
Hannes Oja, „Mulgi Täre” Soomes	23
Erich Järvlepp, Kolm hoiatust	35
Erich Järvlepp, Endel Ruberg relvavenda Soomest ära toomas	41
1991/1992 surma läbi lahkunud soomepoisse	46
Rein Moora, Mälestusmärk Eesti rügemendile Soomes	47
Ylo-Mark Saar, Kanada ja Ühendriikide soomepoisid Luumäel	50
Kalju Valdmaa, JR200 Sõprusühingu kroonikat 1991–1992	53
Ylo-Mark Saar, Soomepoisid Kanadas	55
Korrektsoon	56
Hannes Oja, Saateks	56
Vello-Ilmar Novek, Õhtutunnid	57

Kaas: Olev Mikiver, illustratsioonid Gunnar Neeme

Toimetaja: Hannes Oja

Fotod: Laansoo, Oja, Mullaste jt.

Väljaandjad: Soomepoiste Klubi Torontos

JR200 Sõprusühing Stokholmis

JR200 Koondus Göteborgis

Kanadas: Ylo-Mark Saar

1025–25 Austin Drive

Unionville, Ontario L3R 8H4

Rootsis: JR 200 Sõprusühing

Box 405, Stockholm 1, Sweden

Posti jooksev arve 65 11 09

Oma Press Limited

Printed in Canada

PÕHJALA TÄHISTEL

Nr. 18

1992

Kautla lahingus langenud „Erna” salga meeste ja metsavendade üks mälestusmärkidest.

Arthur C. Rosenfeldt

„ERNA” SALGA SÕDURINA

1940. aastal pidanuksin Eesti Vabariigi sõjaväeteenistusse minema, aga Eesti sõjavägi liideti suure naabri omaga ja sinna minna polnud mul soovi. Otsustasin leida võimalust maalt põgenemiseks.

Sõitsin Elvast, kus vanematega suvitasin, Tallinna võimalusi otsima ja suure õnnega sain ennast sokutada aurulaevale „Ruhno” masinaõpilaseks ja trimmeriks. Töö oli raske, aga sellest polnud midagi, kuna olin täis lootusi kuidagimoodi välismaale jõudes laevast ära hüpata. „Ruhno” oli ainus laev, mis sõitis veel Tallinna-Helsingi vahel, sest välismaalastel ja diplomaatidel pidi mingi võimalus olema oma kodumaale saada.

Sõitsin kaheksa korda edasi-tagasi enne kui otsustasin Soomes oktoobris 1940 maale jääda. Ärahüppamise aeg oli tingitud asjaolust, et enne elas ema Tallinnas ja siis ei tahtnud talle sekeldusi põhjustada, aga kui ta sai mujale sõita oli ka minu otsus tehtud.

Viimane sõit oli üle Kuressaare, kus laev peatus kaksteistkümmend tundi ja see võimaldas sugulasi külastada, kuna Saaremaal Ansekülas oli vanavanaisa Patsi talu omanik ja isa, kes oli Eesti Vabariigi aupeakonsul Riias, oli sündinud Kuressaares.

Terve talve 1940/41 elasin Soomes, alguses Helsingis, siis Põhja-Soomes, kus töötasin puusõe tootmise ülevaatajana. Kui juunis 1941. a. puhkes Saksa-Vene sõda, formeeriti Helsingis eesti üksus kodumaa vabastamisele kaasalöömiseks. Selle grupiga ühinesin ka mina. Jäin peaaegu hiljaks, kuna võttis aega, enne kui ma sellest teada sain. Kohale ilmus üle 70 eesti mehe. Ei puudunud isegi viiekümneaastane isa oma kolme pojaga, noorim neist kuueteistaastane. Ohvitserideks olid kolonel Kurg, major Kristjan ja leitnant Lossman. Mehed jaotati rühmadesse, igauhele anti välja uus soome munder. Meeleolu oli ülev, kuulati kogu päev sõjateateid ja jälgiti rinde liikumist. Enamus meist olid alles „värsked“ sõjamehed ja sõjaliseks väljaõppeks ei jäänud peaaegu aega.

Ühel õhtupoolikul, 9. juulil 1941, saades seljakoti kolme päeva sõdurimoonaga, asusime rühmade kaupa pimendatud akendega bussidesse ja pärast umbes ühetunnist sõitu asetati meid kuskil sadamasopis väikestele veemootorsõidukitele ning hiljem maabusime ühes Soome mereväebaasis. Alles kell 22 astusime sadamarajooni, kus meid ootas neli kahuripaati. Rühmade kaupa asusime nendesse ning tasasel käigul eemaldusime merele. Meri oli vaikne, õhk puhas. Meid paigutati allruumi, et tekil võimalikult vähem liikumist oleks. Olime ju iga hetk tekkida võiva tulevahetuse ohus.

Kõik arenes aga libedasti, teine paat järgnes meile nähtavuse kaugusel, kuna kolmandat ja neljandat silm enam ei seletanud. Imetlesime paadi jõuküllust, kaugused ületati mängeldes. Silmapiiril võis juba eraldada mandri kontuure. „Pojat, Viron rannikko saapuu“ hüüdis sillalt kapten heatujuliselt.

Korraga märkasime idas plinktule sähvatusi. Vaenlane signaliseeris. Anti alarm. Laeva meeskond asus kiiresti kahurite ja torpeedode juurde. Kõigil valmis olla! Sõit jätkus endises tempos. Asusime umbes Loksa kohal. Eraldasime suudmes juba nelja Vene ristlejat, keda meie möödasõit oli häirinud. Meie kapten manööverdas nii, et Salmistu all võisime täie käiguga otse Kolga lahte sisse kihutada. Vaenlane oli ninapidi veetud. Nad arvasid, et kadusime lõplikult merele, kuid meie saavutasime sihi: Salmistu all pidimegi maabuma.

Silmapilkselt olid mehed kõik tekil, sõudepaadid vette lastud ja olimegi kalda suunas sõudmas. Ebameeldivaks üllatuseks osutus, et paadid, niipea kui vette said, hakkasid lekkima — läbi pragude voolas vett sisse, nii et ühed meist tõstsid vett ämbritega ja teised sõudsid. Siiski jõudsimme kalda lähedale, kuigi momentaalselt olime soomlastele tagedad, et neile pähe ei tulnud paate enne ülesõitu üle vaadata.

Umbes viimased 400 meetrit läbisime juba ilma paatideta, võõni vees, laskemoonakastid aerudega õlgadel, rääkimata oma seljakotist ja relvast. Kell näitas pool kolm hommikul, kui heledate päikesekiirte saatel astusime rannale, läbimärjad, aga rahul, et suuremate äpardusteta vähemalt niikaugele saime. Pidime ju ööpimesdas maabuma, aga Vene laevadega kokkusattumise tõttu jäime hiljaks. Peaasi, et meie randumist poleks venelased näinud. Õnn tahtis, et alguses ei näinudki.

Kuid Tallinn-Narva maantee oli lähedal ning lõuna poole liikudes oli see vaja ületada. Kui me maanteele ligemale saime, kostis tankide müra ja ka venekeelseid hääli. Hakkasime jälle liikuma, kui need kaugele kadusid.

Meid maabus 37 meest tervest 70-mehelisest rühmast. Sädejaamaga ühendust võttes

kuulsime, et saabumata jäid kaks viimast kahuripaati. Selgus, et neil oli olnud ebaõnn. Nad olid venelaste sõjalaevadele liiga lähedale sattunud, mispeale nad meie manöövrit ei sõandanud kaasa teha. Nad pöörasid algul merele ja sealt juba tagasi Soome. Tegevus tuli edaspidi vaid poolele koosseisule rajada.

Kui Narva maantee oli jälle liikumisest vaba, pääsesime üksikult hüpates üle maantee ja kadusime tihedasse kuusikusse. Saime varsti teada, et meie vastu oli saadetud hävituspataljon ja et kuulipildujatuli, mida kuusikust kuulsime, oli meile määratud. Meile metsa järele tulla aga nad nähtavasti ei julgenud.

Kõike järgnevat ei suuda ära tuua, kuna sel juhul muutuks käesolev kirjutus terveks romaaniks. Seepärast piirdun alljärgnevas vaid mõne episoodiga. Nädalapäevad olime oma ülesannete juures, liikudes pidevalt lõuna suunas. Tallinn-Tapa raudtee ületasime Aegviidus ning esialgu oli meie sihiks Harju-Kose ümbrus.

Ühel varajasel hommikutunnil peatusime keset suurt metsa metsavahi majakese juures. Majast väljus metsavaht, kes oli ilmselt liigutatud meie tulekust: „Ah need on siis need soomepoisid, kelledest kogu maa pajatab!“ Ei kestnud kaua, kui metsa all oli laud kaetud. „Poisid, nüüd sööme ja eks siis vaata, kuidas edasi toimetada! Tulite õigel ajal. Kella kaheksaks on vallamaja kokku käsutatud kariloomade ja hobuste rekvisitsioon. Ega meie siis niisugust rahva vara lase punastele minna!“, jätkas vana metsavaht rahu-likult.

Mehe mõttekäik oli õige ja ülesanne meile kõigiti sobiv. Sõjaplaan valmis peagi. Meeskond jaotati kolmeks. Esimene salk asus Tallinnast tulevale maanteele linnast kohale sõitvaid kõrgemaid NKVD mehi kimbutama, kuna kaks teist salka pidid vallamaja kahest küljest ründama.

Kõik arenes plaanikindlalt. Aegsasti enne kella kaheksat kostsid meie meeste valangud maanteelt. Kahes sõidumasinas sõitvad rekvisitsiooni nimehed said paraja kere-täie, nii et nad vallamaja ei jõudnudki. Samal ajal algas rünnak kahelt tiivalt vallamajale. Juba õhtul kohale tulnud autotäis punasõdureid kadus paha aimates ja ülemusteta silmapilkselt oma veokiga metsateele.

Meie meeste vallamaja õue saabudes, olid talumehed üllatusest juba toibunud, igaüks kiirustas oma lojustega koju minekuks. Olime selles ümbruskonnas korraga tehtud mehed. Võtsime endise vallavanema kutse vastu ja läksime tema tallu einele ja edaspidise üle nõu pidama. Metsavaht jäi meie truuks saatjaks. Peamiseks sooviks oli leida sobiv koht alaliseks peatumiseks, et sealt siis tarvidust mööda retki korraldada.

Sellise koha valis meile metsavaht kui ümbruse põhjalik tundja Kautla rabas asuvale saarekesele, kuhu ka hilisõhtul kohale jõudsimme.

Meie üllatuseks leidsime eest terve ratsarühma meile nii tuntud punapüksikandjaid täies rakmes. Nagu selgus, olid mehed Tartu ratsarügemendi evakueerimisel Tapalt jalga lasknud kogu rühma rühmaülema ja hobustega ning metsavaht oli nad siia suunanud. Siia siis asusime ka meie, lüües lahti oma peastaabi.

Algas metsavendade kokkuvool. Pole vist liialdus, kui väidetakse, et raskusteta oleks siia rügemendi kokku saanud, kui vaid relvi oleks olnud. Peaaegu iga päev saabus talurahvalt kaebusi ning vägivallategudele tuli relvaga vastu astuda.

Ühel õhtupoolikul teatas meie sädejaam Soomest, et õhtul saabuvad õhu teel meist Soome maha jäänud kaaslased. Kell 23 süütasime märgutuled kolmnurgana soole ning pidasime valvet. Peagi kostis mootorite mürin. Tulevad! Lennuk tegi soo kohal ringi ja

tulidki nähtavale valged pallikesed taeva laotuses. Kestis mõni minut kuni esimesed mehed maad riivasid. Maabumine õnnestus suurepäraselt, ainult mõnd üksikut tuli kuuse otsa abistama minna. Kuna peavõitlused alles ees seisis, siis oli meeskonna juurdekask teretulnud.

Järgmisel hommikul peeti tervislikuks Kautla järves veidi supelda. Vaevalt saadi mõned kroolid teha, kui metsa tagant kostsid esimesed lasud. Raskekuulipilduja ennustas midagi tõsisemat. Välja järvest, kuidagi riidesse ja jooksuga üle soo laagrisse! Alarm. Tallinnast oli mõni autotäis relvastatud mehi saabunud, kes meie asukohti püüdsid rünnata.

Meie mehed olid maanteel kaks esimest veomasinat vallutanud. Tulevahetus käis kahe taganeva sõidukiga, kuhu olid raskekuulipildujad peale monteeritud. Vastaspoolel oli langenuid, aga ka meie polnud kaotusteta. Esimesena langes eelmisel õhtul Soomest saabunud leitnant Mänd. Keskpäeva paiku tuli vaenlasele lisajõude. Olime sunnitud maanteelt metsaservale tõmbuma. Lahing, mida Kautla nimega märgitakse lõppes õhtupoolikul sellega, et hävituspataljon põletas maha Kautla talu hooned ja elusalt põletati majas meie truu sõber metsavaht.

☆ ☆ ☆

Rünnakuhoos lähenesime Tallinnale. See oli 26. augusti õhtul, tähendab 47 päeva pärast maabumist. Ööpimeduses tuli asuda ettenähtud sektorisse. Raudalu maantee lõiku. Kuna kahurituli Vene sõjalaevadelt ja maapatariidest oli tugev, siis oli korraldus — võimalikult märkamatuult liikuda sissepoole tulepiirkonda, et vaenlane oma positsiooni tõttu enam tuld anda ei saaks. See õnnestuski. Raudalu mets oli Tallinna elanike jõul varem tihedasti kaevikutega varustatud rööbiti maanteega. Viimane tõke oli palkblindaaž, kuna eelmised kaevikud olid mõeldud venelaste järk-järguliseks taganemiseks. Nüüd, mil linna rünnati mitmest küljest, oli kaitse küllaldase punaväe puudumisel vaid viimases kaevikblindaažis. 27. augustil jõudsime lõpuks eelviimasesse kaevikusse otse blindaaži ette. Ilm oli sajune ja kaevikus viibimine polnud just mugav. Põnevusega jälgisime, kuidas vene raskepatariid kogu päeva pommitasid meie tühja metsatagust tagalat, aga see meid ei häirinud.

Tulevahetus meie ees asuva vaenlasega kestis kogu päeva, ilma et kummalgi poolel oleks edu olnud. Vastu õhtut vahetas meid välja teine rühm, nii et võisime veidi hinge tõmmata, kuna järgmisel hommikul pidi rünnak algama. Kaevikus tuli end sisse kaevata, et võimalike šrapnellikildude eest kaitstud olla. Nii siis pool tukkudes, kahuri müra saatel ootasime hommiku saabumist. 28. augustil kell kuus jagati veidi einet ja peagi asusime eesliinile. Seadsime endid tasapisi kohtadele.

Raudalu maantee vallutamiseks hüppasime kaevikust välja kogu liini ulatuses. Venelased hakkasid meie tule tagajärjel kiiresti taganema. Siiski, veel viimasel hetkel oli meil kaotusi. Nii langes ka üks minu paremaid sõpru, kellega koos ülikoolis õppisin. Langes üks tund enne vanematekoju jõudmist! Kella kümneks jõudsime Pärnu maanteele. Tallinn oli vallutatud.

Pärast Tallinna vallutamist sattusin veel ühe teise üksusega Vormsi saarele, mille puhastamisest võtsin osa.

Kokkuvõttes: „Erna“ salk kaotas ühe kolmandiku oma koosseisust langenuina ja muidugi oli ka haavatuid. Meie pingutustel oli vaid piiratud edu, kuna meid oli väga vähe. Siiski tegime, mida saime, eriti talupoegade vara ja kariloomade hävitamise või äraviimise vältimiseks.

Kaks „Erna“ salga liiget, vasakul eelneva loo jutustaja Arthur C. Rosenfeldt ja paremal Endel Ruberg, kes hiljem oli kaugluures Syväril ja JR200 ohvitseride kursusel.

Hannes Oja

EESTI KAUGLUUREÜKSUSE SURMATEEKOND

Viimase sõja üks omapärasemaid seiku oli sakslaste-soomlaste ühekindne koostöö kaugluure alal, kasutades soome kaugluurekogemusi Saksa sõjajõudude huvides Murmanskis raudteeliikluse kontrollimiseks ja sellele kahjustuste tegemiseks. Sakslased valisid ühe kaugluuregrupi liikmeiks mitmed eesti sportlased, kuna tegutsemine Nõukogude tagalas tingis head füüsilist vastupanuvõimet. Peale väga lühikest algset treeningut Tallinnas, saadeti mehed Soome kaugluure õppekeskuse Karjalasse, Vaasenis.

Eestlaste grupil oli ebaõnn juba langevarjudega laskumisel ja lõpp oli eriti traagiline, kolmeteistkümnest mehest ainsatki ei säilinud. Alljärgnevalt vaatleme selle luureüksuse ettevalmistust ja sõjakäiku kolme allika kaudu. Mõned aastad tagasi ilmus Soomes sõjaajaloolase Lassi Saressalo uurimus „Päämajan kaukopartiot jatkosodassa“, kus eri peatüki on saanud eestlased alapealkirjaga „Osasto Vehniäise eesti luuregrupp“. Sellest kirjutas jutustuse Soome sõjaaineliste raamatute autor Esa Anttala nimega „Viimne luuresalk“ ja kolmandaks õnnestus tutvuda ühe kaasosalise päevikuga, mis jäi maha kui mees saadeti luureülesannet täitma. Need annavad võimaluse sündmusele mitmest küljest läheneda, valgustades väljaõpet ja luureüksuste tegevust Karjala metsikul maastikul vaenlase rindejoone taga.

Osasto Vehniäise eesti luuregrupp

1942. aasta neljandal veebruaril oli Osasto Vehniäisesse saabunud kümme eesti vabatahtlikku luureüksuse väljaõppele. Esimene kursus korraldati vahetult, mis lõppes 28. märtsil. Selle järel jäid mehed üksuse koosseisu luuremeestena. Eestlaste grupp suures 9. aprillil kolme mehe võrra ja maikuu esimesel päeval veel ühe võrra. Kõik need komandeerituna olnud eestlased arvestati 1. mail 1942 vabatahtlikena Soome armee kirjadesse. Veel juunis saabus üksusse üks eestlane. Kokku teenis üksuses 23 eesti vabatahtlikku kas otse Eestist tulnud või muudest sõjaväeüksustest sinna komandeerituna.

Kevadel ja suvealgul saabunud eestlaste väljaõppesse kuulus muuhulgas langevarjuhüppe väljaõpe. Neist moodustati augustis 1942 luuresalk 46/1, kes sai oma ülesandeks siirduda lennukiga Arhangelsk-Vologda raudtee äärde Konoša piirkonda jälgima Liitlaste sõjamaterjalide vedu N. Liitu ja uurima piirkonna lennuvälju ja lennutegevust. Grupi eesmärgiks olevasse piirkonda oli Eestist 1939. aastal pärast maa okupeerimist viidud tsiviilisikuid ja võis oletada, et tavakohaste kaugluureülesannete kõrval oli grupile lisaks antud ka muid ülesandeid.

Soomlased pakkusid grupile kaasa omi mehi, kes olid suuremate kogemustega, aga lõpuks moodustati siiski täiesti eestlasest koosnev luureüksus. Grupi raadiokuuldejaamad tegutsesid nii Soomes kui ka Eestis.

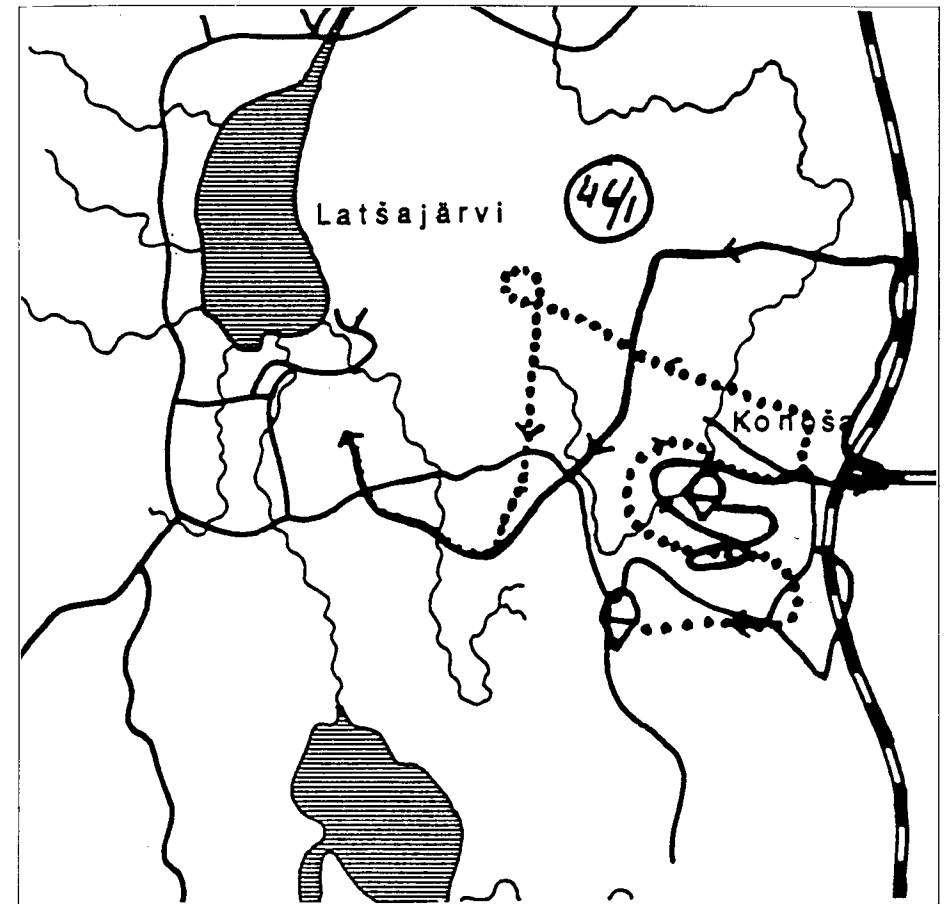
Esimene osa sellest grupist viidi sakslaste Ju 52-lennukiga 30. augusti ööl Nurmoila lennuväljalt tegevusalale. Lennuk pidi lendama Äänislinnast (praegu Petroskoi) antava suundamismuusika juhendusel Latšajärvele, aga mingil põhjusel muusika mängimine lõpetati enne, kui lennuk oli ettenähtud meeste langetamise alale jõudnud. Lennuk suundus kaardisuunistuses mõnevõrra lõunasse, Vozejärvele, kust siis Latšajärve kaudu Konoša piirkonda. Siin tehti Soome sõjaajaloo esimene sõjaolukorda liituv langevarjurite invasioon.

Mehed ja varustuspakid lasti alla ööl 31. augustil. Teine poolüksus viidi samasse piirkonda ja langetamine toimus maapinnalt antud valgustusmärkide juhendusel ettenähtud langetuspiirkonda, nagu oli kokku lepitud.

Teise poolüksuse, kuhu kuulus 6 meest ja 8 varustuspakki, langetamine võttis aega 17 minutit. Järgmisel päeval, kui kontakt oli saavutatud, saadi siiski teada, et teine poolüksus oli langetatud õigesse kohta, aga esimene oli viidud hoopis valesse kohta. Kelle olid siis langetuspiirkonnas olevad märgutuled? Seegi selgus: eestlased rääkisid, et nad olid õnnelikult laskunud otse N. Liidu pioneeride laagrituledele!

Luureüksuse esimene pool juhiti kodunt raadio abil kokku oma teise poolüksusega ja tegevus võis alata. Luureüksust varustati lennuteel mitmel korral. 29. septembril, peagu kuu aega luuretegevuse järel, saabus üksuselt teade, millest saadi selgusele, et sõdurid Peter Roats ja Artur Weebel olid langenud ja veebel Artur Rägastik ja seersant Osvald Krivain saanud kergemalt haavata. Selle olukorra juures hakati plaanitsema üksuse äratoomist.

Alles 22. oktoobril selgines ilm nii, et äratoomisega võidi alustada. Sel päeval oldi luureüksusega kontaktis kokku viiel korral, millest märgati, et vaid üks raadiotest on kasutusel ja üks radist tegev. See oli stiili järgi otsustades seersant Osvald Krivain. Oli ilmne, et teine radist, seersant Rurik Pallo, polnud enam tegevusvõimeline. Saksa lennukist, mis läks üksusele järele teadaantud kohta ei olnud enam midagi kuulda. Oletati, et see oli jäänud vaenlase kätte.

Eestlaste luureüksuse liikumine Konoša raudteesõlme piirkonnas 1942. Katkendline joon näitab ühe grupi laskumisjärgset liikumist, ühtlane joon teise grupi liikumist suunaga Latšajärvele, kust Saksa vesilennuk pidi nad ära tooma.

Järgmisel päeval oli üksus sageli raadiokontaktis vastuvõtukaamadega. Üksus teatas, et oli sattunud tulevahetusse 22. oktoobril, mille jooksul Rägastik ja Pallo olid langenud. Teadete vahetus üksuse ja kodukaamadega jätkus. Oli siiski selge, et küsimuses oli vaid pimestusmäng; juba 23. oktoobril radisti teadaandest võis otsustada, et ta oli vaenlase vang ja saadab selle koostatud sõnumeid.

Üksus palus muuhulgas teist lennukit neile järele saata, mida olukorra ebaselguse tõttu siiski ei saadetud. Luureüksuse keskus oli valmis saatma kohe saksa lennuki kadumise järel abiüksuse olukorda selgitama, aga sellega kõrgem juhtkond ei nõustunud.

Päevast raadiokontakti jätkati siiski 6. novembrini, mil seersant Krivain saatis oma viimse sõnumi. Ühepoolseid saateid üksusele jätkati 9. novembrini, siis saadi vastusõnum, millest saadi aru, et mäng oli lõppenud.

Teoses „Abwehr Eestis“ (Tallinn 1974) L. Barkov kirjutab, et küsimusesolevast luureüksusest olid võitluses langenud veebel Artur Rägastik, kapral Harald Rooberg, reamehed Peter Roats ja Artur Weebel. Ülejäänud üheksa: seersant Osvald Krivain, Oskar Lutter, Rurik Pallo ja Valdemar Rantmäe, nooremseersandid Henu Karmo, Harald Peterson, Arnold Teder, Rudolf Täheste ja reamees Hugo Tarto olid sattunud vangi ja hukatud.

Endel Rubergi kommentaarid

Soome kirjanik Esa Anttala kirjutas jutustuse „Viimeinen partio“ (Viimne luuresalk) kolmeteistkümne eesti mehe traagilisest surmateekonnast venelaste tagalasse 1942. aasta sügisel. Raamat ilmus H. Oja tõlkes Toronto eesti ajalehes „Vaba Eestlane“ joonealuse järgneva jutustusena nr. 3 — 28, 1966. Sel alal küsitles tõlkija ka sellal Montrealis elavat Endel Rubergi, kes kuulus 1942. aastal samasse luureüksusse, kuid haigestumise tõttu jäi teistest maha. Pärast raamatu ilmumist lisas ta omapoolseid märkmeid raamatule ja kogu juhtumile.

„Olen Anttala jutustust lugenud suure huviga, sest tunnen ju kõiki mehi, kuigi kirjanik on ainult kolmele mehele andnud nende õiged nimed. Sain nendega koos Syväril ettevalmistuse kaugluureks ja mu mälestussalmikute raamatusse on mitmed neist oma „järelehüüded“ kirjutanud.

Seersant Endel Ruberg Ida-Karjalas kaugluure mehena.

Kaugluureüksusse olid komandeeritud teistest soome üksusist ja Celariuse saksa asutuse kaudu kokku 15 meest, kelle südamikus olid seitse endist „Erna“ grupi meest. Paar meest tulid soome jäägriüksusest Terijõe rannalt ja mina Mainila rindelõigust, kus teenisin suurtükiüksuses, Valkeasaarel. Teised 12 meest toodi aga sakslaste korraldusel soome kaugluureüksuse juurde täiendavale väljaõppele, sest osa neist olid juba Eestis, Lembitu tänaval, paarikuulise ettevalmistuse saanud.

Juba õppeajal juhtus meestega raskeid õnnetusi, mis nagu saatuslikkuse varju kogu üksusele asetas. Randmäe põrutas konepüstoliga vastu ust ja selle tagajärjel tulistas 23 auku oma sooltesse. Tarto lasi browninguga läbi käe. Mina sain silla mineerimisel laskepatsli enneaegsel plahvatusel üle paarikümne killu oma kehha, millest mõned praegugi alles. Peale selle juhtus veel mitmeid puhtfüüsilisi vigastusi, nagu seljamurre ja muid väiksemaid asju. Muidu oli meie väljaõpe väga vaheldusrikas, sest meid harjutati kõigeks võimalikuks, mis oli vajalik vaenlase seljataga tegutsemiseks.

Haigestusin just enne ettenähtud väljasõitu, ja jäin sellest retkest maha. Teine mees, kes maha jäi oli Jürgens, kes väga hea vene keele oskajana käis kaasas ühe soome kaugluuresalgaga.

Kuulsime üsna kohe pärast meeste rinde taha heitmist, et nad olid õnnetult just venelaste majutusalalet heidetud, kus osa neist olid kohe surma saanud.

Samas aga liikusid kuuldused, et sakslased polevat nendega ausat mängu mänginud. Meestele oli räägitud, et nad saadetakse vallutama üht vene vangilaagrit, kus hoitakse Eestist küüditatuid. Tegelikult aga saadeti mehed vene sõjaliste objektide vaatlemisele. Väideti isegi, et sakslased olvat tundnud rahuldust meeste langemise üle. Soomlaste katsed täienduse saatmiseks, kuhu minagi oleksin kuulunud, lükati sakslaste poolt karmilt tagasi.

See episood oli omapärane ja ainulaadne eesti sõdurite võitluskäigus. Soome kirjanik on suutnud eriti esile tõsta seda mehemeelt ja sirgeseljalisust, mille väljendusena minu raamatusse on üks kaasvõitlejaid 1942. aasta aprillis kirjutanud: „Kindlalt ja julgelt sihtide poole!“ Ka siis, kui sihtide poole sammumisel surmakuul neid armutult lõi. Aga teod on jäänud ja need jätaivad meie südameisse sooja imetluse ja austuse.“

Katked Hugo Tarto päevikust

Üks kaugluureüksusse kuulunud mees, Hugo Tarto pidas sõduripäevil päevikut, mis valgustab Soome jõudmist ja ettevalmistusi kaugel Karjalas, Syväri maastikus. Päevik on jõudnud omastele kodumaal. Kasutan üksikuid iseloomustavaid katkeid sellest, mis algas lennuga Helsingisse 28. veebruaril 1942.

28.02.42. Kell 10.30 startisime sõjalennuväljalt Saksa kolmemootorilisel transportlennukil Helsingisse sõiduks. Vägevate mootorite müra saatel olime hetk hiljem juba kõrgel õhus. Minule see oli esmakordseks juhuseks olla nii kõrgel õhus ja lennata. Lendasime Aegnast üle. Mets ja majad paistsid kui laste mänguasjad. Hetk hiljem haaras silm juba jäätanud Soome lahte. . . Mootori müra nõrgenes ja katkes. Olime jõudnud maandumispaika Malmi lennuväljale. Bussiga viidi meid Helsingisse, kus olime poolteist päeva Valgekaardi kasarmus.

Helsingis olime siiski paar päeva. 2. märtsi õhtul sõitsime edasi. Viibisime teel kaks öödpäeva. Sihtpunkt Syväri, kust rindeni jäi 8–9 km. Ületades talvesõja piiri algas häving ja tühjus evakueeritud maa-alal. Kõikjal varemed ja bolševike punkrid. Need on nüüd jällegi soomlaste käes. Rongis sõitsime soome sõduritega, kes tublisti pudelit tõst-

sid. Nii siis joobunud sõdurite lärmis ja pudelite tõstmisel jõudsimel kahe ja poole päevase sõiduga endisse N. Vene suurde külla. Külas päris korralikud hooned ja tihedasti asustatud. Asetseb Syväri jõe kaldal ja on samanimelisest jaamast kaks km põhja poole, kuulsa Murmanski raudtee liinil.

Saime päris korraliku taluhoone korteriks. Peaasi et puhas, mis vene külas haruldane ja soe, ei puudunud isegi elektrivalgus, kuid selle olid soomlased toonud. Nüüd siin kaugel idas, lähedal rindele, toimub meie väljaõpe. Loodus on siin karm, kuid ka kaunis. Ümberringi kaunid, metsadega kaetud mäed.

6.03.42. Libiseme kergelt-kergelt läbi hommikukarmuse mägede poole järjekordseks matkaks. Ja need matkad pole kaugeltki sellised, mida tegime senini Eestis. Need on hoopis midagi muud. Pole siin tundras ühtegi rada, tuleb sumada paksus lumes, mis ulatab tublisti üle põlve, ning millised mäed on siin! Ka parim suusataja kukub 3–4 korda enne kui alla jõuab. Need kukkumised võetakse meeskonna poolt suure naeruga vastu. Naerdakse kukkuja üle seni, kuni mõni teine kukub. Eriti agar kukkuja oli meie veebel Rägastik, kelle raske kehakaalu juures on see eriti naljatekitav. Kaob silmist mõned head minutid ja paiguti tuleb teda mitme mehega lume alt välja kangutada. Ja nii läheb harjutamine päevas oma 5–6 tundi. Aeg möödub kiiresti, kuni leiad end jälle laskuvat alla orgu, kus ootab saun. Mõnus on hüpata kuumast saunast karastavasse lumme ja siis jälle lavale tagasi.

11.03.42. Õppus ja treening on meil kõva, sest oleme ju nüüd kuulsate soome sisside juures. Ja peagi omame nende sisside teguvõime ja võime minna oma ülesannet täitma.

12.03.42. Meeste ahelik muutub imekiiresti trobikonnaks ja piiluri märguandel hüppavad üle tee. Jälle puhtalt meeskond üle tee, et jätkata hävitus- ja luurematka neetud rüüdsade maal. Mehed liiguvad vaikselt, iga närv pinguli ning laskevalmis automaat, kone, käes. Lähenetakse hädaohtlikule paigale ning tuleb olla kõigeiks valmis. Üks raadiotelegrafist kukkus, kuid juba on ta oma raske koormaga jälle jalul, aidatuna mitmeist kätest. Retk jõuab oma ülesande paigale — eemalt paistab Murmanski raudtee. Matkajuht paigutab mehed vaatluseks postidele. Õhk on puhas. Kiiresti eemalduvad metsast kolm meest, jäävad neljaks minutiks. Nende töö on tehtud, kogu meeskonna töö on tehtud. Kiiresti liigub patrull jällegi edasi, kuid seekord läände — tagasi omade juurde.

Kostab tume mürin, mis lõpeb tugeva raksatusega. Meeste näole ilmub muie. Jällegi üks rüüdsade transportrong lõpetas oma reisi igaveseks ja lebab koos surnud venelastega kraavis.

Sõidame kiiresti-kiiresti, et segada jälgi ja jõuda laagripplatsini, milleni on veel 20 km. Peame seal olema enne pimedat, et saaksime puhata enne öö saabumist, sest täna öösel sõidame läbi rinde. Olime seekord matkal kaheksa öödpäeva ja meie viimane ülesanne on täidetud.

15.03.42. Eile juhtus meil kurb õnnetus, teine telegrafist Randmäe sai raskesti kõhust haavata. Lebab praegu haiglas. Poisid käivad igal päeval teda vaatamas, kuid rääkida temaga ei tohi. Lebab silmad suletud. Kui mingisuguseid komplikatsioone ei järgne, siis on lootust, et jääb elama.

22.03.42. Olen juba kolmandat päeva Äänislinnas sõjaväehaiglas. Sain Syväril vasakust käest haavata. Kuul on killustanud väikse sõrme luud ja nüüd on sõrm kange. Käin käsi kaelas kui konepüstol. Nüüd on suuremad valud möödas ja haav paraneb.

Üheksa meest 13-mehelisest grupist, kes sakslaste poolt saadeti Valgemere kanali ümbruskonda kaugluuresse ja seal kõik hukkusid. Vasakul veebel Artur Rägastik.

20.04.42. Olen jälle Syväril ja pealegi nädal aega juba. Kohalikud sissiüksuse mehed olid läinud peale viimast rasket retke kõik puhkusele. Viimasel retkel haarasid venelased neid rööngasse ja lõikasid seega tagasituleku tee ära. Neil ei jäänud muud üle, kui pidid välkkiire rünnakuga läbi murdma, mis läks neile kalliks maksma. Kolm ohvitseri ja seitse meest langes selles läbimurdes. Kuid see ei jäänud tasumata. Peale läbimurret ühineti teise üksusega ning haarati omakorda venelased kotti. Kaevati kindlad lahingupesad ja kraavid ning tulistati automaatrelvadest ründavaid venelaste masse. Nii hävis soomlaste automaadi tules ühe öö jooksul 2000 venelast. Mehed tulid just öhtusöögi ajal tagasi, ühegi näost ei võinud lugeda, et oleksid tapnud paar tuhat vaenlast. Ronisid röömsalt autolt maha ja kohe sauna.

Midagi piinab mind, kuskil ei saa rahu. Kõikjal on kevad, kuid mina ei näe seda, ega tunne rõõmu. Ei kuule lindude rõõmsat siristamist. Kõik on mulle tühi. Olen püüdnud tuua kõik oma hingest päevavalgele, et leida, mis mind piinab nii, et unustan isegi saabuvate kevade. Ei ole leidnud midagi muud, kui selle, et see on vaist, mis mind valvab ööd kui ka päevad. Ei tohi seda retke kaasa teha, vaist ütleb selgesti seda. Püüan ennast sundida, et saada sellest üle, saada võitu vaistu üle, kuid ei saa. Saan vaid veelgi rohkem hinge näriva tunde. Ootan majorit (Kristian) et rääkida sellest talle. Eks teeb siis minuga, mis tahab, kuid seda retke kaasa teha ma ei saa. Nean ja süüdistan end arguses, et sellega võita paremat enesetunnet, kuid see vaid suurendab jällegi piina.

Las siis olen poiste meelest arg ja pelgur, kuid ma ei saa seda retke kaasa teha. Juba meeskonna pärast ei tohi ma seda teha, sest säärase enesetundega ei suuda ma seal millekski valmis olla. Tuleks juba major kiiremini ja vabastaks mind sellest piinast.

Sõrm ei ole ka veel kaugeltki terve, käin igal hommikul teda haiglas kuumas vees leotamas. Kuid see ei aita, sest ikka jääb kangeks.

Ligidalt kostub lakkamatu kahurituli, sest venelased ründavad juba teist nädalat. Tulevad peale masside viisi. Kuid mass massi järel hävib soomlaste tules. Igapäevased rindeteated jutustavad öö jooksul toimunud lahingust. Ikka 1300–2000 venelast ei ela enam, kuid järgmisel ööl jällegi uus rünnak. Kuid ei ole väiksed ka soomlaste kaotused. Kõik haiglad siin külas on täis haavatuid ja tihti tuleb jällegi autotäis soomlaste veriseid laipu, mis on laotud üksteise peale hunnikusse. Riidest kate on laipade verest juba pakult punaseks värvunud. Kuid suhteliselt venelastega on need kaotused siiski väiksed.

28.04.42. Eile said mõned mehed Tallinnast naiste käest kirju, kus selgus, et Peterson on jällegi saanud suure rumalusega hakkama. Saatnud oma naisele siinsetest sündmustest päeviku, kus kõik viimase peensuseni kirja pandud. Isegi seda, et Randmäe ja mina oleme saanud haavata. Ja ma ei tea ühtki, kelle pea võib nii vähe jagada, kui on seda Petersoni oma. Ja üldse see kirjaühendus siit on lapsik. Igaüks teab milline matk meil ees seisab, milleks see lapsik kirjaühendus? Kellele on tarvis teada, et meie pole veel asunud oma matkale? Paremu oleks, kui Tallinnas teatakse, et oleme juba ammu omal matkal. Kuid nüüd on naiste lõksutamisi kogu Tallinn täis. Ja ega Tallinnas pole vähe spioone. Tuleb nii välja, et kui asume matkale, siis seal võetakse meid orkestriga ja lahtiste haudadega vastu ja Stalin isiklikult süngitab meid mulda. Sellest kambast jääb selline mulje — rohkem lasteaid on siin koos, kui mingisugune parašütistide üksus. Kuid eks saab näha, mis edaspidi saab?

31.04.42. Peale õhtusööki oli meil kõik valmis, et asuda matkale. Suundusime täislahinguvastustesse üle Vaaseni jõe suunaga otse põhja. Üle jõe jõudes jagunesime kahte gruppi. Krivan ja Rooberg suundusid läände ja mina Palloga otse põhja. Öösel kell 1 pidime kohtuma raadio kutse peale. Kummalgi meeskonnal oli kaasas morseaparaat. Suundusime otse igasugusel maastikul põhja, aeg-ajalt kontrollisime käerandmel olevat kompassi. Meie matk läks suuremalt jaolt mööda märga maastikku, sest siin ei ole veel lumi metsas ära sulanud. Tegime pisikesel uurimistutvusel küla majades. No pidi elanikel kiire olema lahkumisega siit. Leidsime tubades paanikas laiali pillatud esemeid. Kõik oli jäetud maha, mis ei olnud väärtuslik. Ühest toast leidsime isegi väikese lapse hälli rippumas. Puudus vaid laps ja kiigutaja. Keskööl võtsime esimese mai vastu, lasime mõned valangud kuulipildujast õhku ja maikuu oligi saabunud. Hommikul panime kiiresti varustuse kokku ja marssisime kuumas päikeses tolmunud maanteed mööda suunaga lõunasse.

24.05.42. Tegime jälle pikema treeningumatka 20 km kaugusele Vaaseni, läbi mitme vene küla, kus kohalikud inimesed olid alles. Viletsus ja nälj oli üldiseks muljeks.

31.05.42. Kapten Kurgvel sõitis siia ja on juba paar päeva siin. Telegrafistid näevad nüüd kurja vaeva igasuguste sihvritega. Ootame iga päev saabuvat majorit, et siis alata suurt seiklust Venemaal.

3.06.42. Täna tabas meie sissigruppi kurb õnnetus. Peale hommikusööki oli ettenähtud praktiline õppus lõhkeainetega, et tundma õppida uutset lõhkeainet. Selleks mindi Syväri jõekaldale, kus teostus praktiline osa. Tunniandja, pannes kapslisse sütitiku, tõukas seda vist liiga kõvasti. Kindlasti ei tea kuidas see juhtus, kuid kapsel lõhkes ja tabas ümberseisvaist meestest seitset, neist kahte raskesti haavates. Ühel tabas otse silma nii, et ta jääb ilma silmata; mehel enesel viis ühe käe kõikidelt sõrmedelt liha ära. Ülejäänud said kergemaid haavu. Meie meestest sai tabamuse näkku Endel Ruberg, kuid

õnneks nii, et ta on varsti jällegi jalul. Ise ma tunnis ei käinud, viilisin nagu tavaliselt.

9.06.42. Major pidi sõitma siia, kuid nüüd tuli teade, et on hoopis Tallinna tagasi sõitnud. Vist mõned uued sündmused ja korraldused? Roots taob käsi kokku heameelset, et kurat ükskord ometi lõpp. Mehed ootavad juba kolm kuud siin vene külas tegutsemist, kuid siia maani on see jäänud vaid ootamiseks. Hitleri ja Mannerheimi kohtumisel vist pandi paberile midagi muud, sest kõik toimingud on näidanud seda. Küllap meie majori Tallinna tagasisõit oleneski sellest? Täna siiski kapten teatas, et venelaste teadetes olevat meie küla nende poolt üleile öösel maatasa pommitatud. Nii, et oleme kõik siis kõvasti surnud.

17.06.42. Erilist midagi juhtunud ei ole. Korra oli major vist päris lähedal Syväri, sest kapten K. ütles, et tuleb homme. Kus siis läks koledaks tubade puhastamiseks. Rägastik ja Lutter pesid isegi pluusid puhtaks. Kuid major ei tulnud, olgugi, et on juba sellest möödunud paar nädalat. Vahepeal tuli uus mees Karmo. Tundsin seda meest juba enne, oli Võrus maakonna treeneriks. Sain temaga Peepre juures tuttavaks. Saabudes meie hulka seisis lakkamatute küsimuste all, sest igaüks tahtis teada, kuidas elatakse nüüd Eestis, Tallinnas. Head midagi keegi ei kuulnud, vaid kukkusid kiruma koledal kombel sakslasi. Meie vaene väike eesti rahvas on omadega jällegi läbi.

21.06.42. On öö, kell on pool üks. Istun kõrgel mäel ja valvan. Minu selja taga on telk, mille keskel põleb kaetud lõke. Kummalgi pool lõket magavad minu kaks kaaslast — Teder ja üks soomlane. Oleme siin juba neljandat ööd ja valvame teatud lõiku maastikust. Peame jahti venelastest parašütistidele, keda on nähtud siinseis metsades. Teame ka nende liikumissuunda, sest üks nende naistelegrafist on langenud vangi. Kirjutan ja pean ühtlasi maastikku silmas. Väikseimgi muudatus paistaks kohe silma. Seniste päevade ja ööde jooksul neid pole välja tulnud, kuid tänane tormist kohisev loodus peaks nad liikuma panema. Rindel räägivad kahurid jällegi kurjalt, silmad otsivad maastikult muutusi, et saaks kone panna mängima. Minu ees on võsa umbes 20 m kaugusel. Kuulsin nagu oleks keegi astunud jalaga oksa puruks. Haarasin kiiresti kone ja hiilisin vaatama, kuid midagi polnud kuulda ega näha.

24.06.42. Paari päeva eest saatis major meile lohutuskirja, kus kiitis meeskonda eeskujuliku käitumise tõttu ja lubas pea tulla ja viia meid oma ülesande juurde. See teeb vaid meestele nalja — see majori tulek, sest ootame teda kui valget laeva. Poisid saatsid vastuse, et saatku sinki ja viina.

26.06.42. Eile saabus teade, et major tuleb alles kolme nädala pärast. Nii, et pojad suvitame edasi! Ja ongi praegu jumalikud ilmad. Suuremale osale meestest see majori legendaarne tulek meeldib, sest peale suvitamise pole midagi teha. Kuid mõned mehed, ja Rägastik eriti, ei tahaks siin enam päevagi olla.

27.06.42. Täna saime ühelt vene vangilt teateid eestlaste kohta. Uuralites on moodustatud üks diviis eesti mobiliseerituist. Paljud on surnud ja hulluks läinud sealse viletsa elu tõttu.

3.07.42. Vihma sajab, äike raksub Helsingi kohal. Olen Helsingis puhkusel.

15.07.42. Taas tagasi kaunitel Syväri kallastel. Helsingis läks aeg kiiresti ega saanud midagi kirja panna.

3.08.42. Nüüd on jällegi meie grupp koos. Eile tulid Lutter ja Pallo Helsingist tagasi ning nendega kaasas Randmäe. Viimane tõi kaasa Eestist head juustu ning vorsti, mida mehed suure isuga sõid. Ei olnud unustanud ka napsi toomata. R. tõi isegi eesti likööri, mis kahjuks liiga ruttu otsa lõppes.

10.08.42. Eile tuli kapten Kurgvel ja valmistas poistele head meelt, et tõi 6 väikest pudelit viina. Kõikide kurvastuseks seekord sinki ei toonud.

12.08.42. Eile käisid rüüsad üle hulga aja tagant jällegi Vaasenit pommitamas. Tahtsid nähtavasti Vaaseni silda puruks lasta, kuid see ei õnnestunud. Pikeerisid küll, kuid lasid pommid liiga kõrgelt tulema, madalamale ei julgenud laskuda. Selle asemel, et kukkuda sillale, kukkusid pommid venelaste sõjavangilaagrisse. Täna oli esimene juhus, kus meie meeskond oli kõik koos nõupidamiseks. Mehed määrati gruppidesse kohtadele:

Esimesse gruppi: A. Rägastik, O. Lutter, R. Pallo, E. Karmo, V. Randmäe, H. Rooberg ja P. Roots.

Teise gruppi: R. Täheste, A. Veebel, H. Tarto, O. Krivain, H. Peterson ja A. Teder.

Lisaks klaariti omavahelisi asju ja õiendusi. R. määras teise grupi juhiks Tederi, kuid sellega ei olnud teine grupp rahul. Juht jäi lahtiseks, kuid usun, et selleks on paras mees Täheste.

Tehti kindlaks, et esimene grupp laskub esimesena ja teine tuleb järele, kus jätkavad tegevust ühisel raadiusel.

16.08.42. Oleme juba kolmandat päeva jälle rüüsad jahil mööda metsi. Eilse öö läbi patrullisime igaveses rägastikus ja poris. Oli selles öises jahis ka tsipake põnevust. Näha võis vaid 6–7 m enese ette. Vaevalt-vaevalt võisid näha eelkäija kogu. Mõnisada meetrit käimist ja jälle terast kuulutamist. Eelkäija kogu peatus, tegin sama, surudes kone tugevamalt haardesse, ei midagi erilist, kohe liikusime edasi. Nüüd ei kuulnud pimedas metsas peaaegu midagi, vaid vilunud kõrv võis püüda mõne üksiku hääle. Olime juba kokkupõrke punktis, kuid seda ei tulnud, sest rüüsad kas olid jalga lasknud või ei tahtnud astuda lahingusse. Ja kottipimedas metsas sa võid neist paari sammu kauguselt mööda minna, ilma et midagi märkaks. Veel pisut edasi roomamist ning siis pöördume tagasi.

20.08.42. Jällegi Vaasenis, kus saan jätkata treenimist. Täna päev andis minule kindla otsuse. Rääkis T. ja andsin oma otsuse matka suhtes. Mina seda matka enam kaasa ei tee. Vastasel juhul läheb minul järgmine hooaeg kaduma ja halvemal juhul terve sportlik karjäär. R. teatab kirjalikult majorile — ootan majori seisukohta selles asjas. Loodus ümbruses on juba tugevasti värvi muutnud. Jah, nii on läinud siin külas talv, kevad, suvi ja sügis ja ikka ootame ärasõitu ja veelgi ei tea millal see tuleb. Nüüd on lõpp sellele. Mina enam ei oota. Lasen end tagasi viia Eestisse.

22.08.42. Eile sõitsid Pallo ja Lutter Helsingi — põhjusega, et majoriga kokku saada, kuid küll neil olid teised põhjused. Pallo klaarib ka minu asja majoriga nii, et võin loota varsti jällegi näha vana Tallinnat.

23.08.42. Viimane lõunasöök ja siis ei näe neid kangeid poegi üle kuu aja. Praegu istuvad rõõmsate nägudega lauas ja ühestki näost ei või lugeda, mis neid ees ootab. Näod säärased, nagu läheksid kaevult vett tooma. Ja ega siin polegi midagi imestada, sest siin on koos kõik vanad sissid, kes on juba aastate viisi olnud selle ülesande peal väljas. Mõni neist läheb juba neljakümnendale matkale ja tosina ümber on iga mees käinud. Kuid seekord on ülesanded hoopis raskemad. Tuleb minna pikaks ajaks ja kaugele vaenlase tagalasse, kus oled lindprii. Võid teha, mida tahad, tappa kes sinule meeldib ja jällegi võidakse ka sind tappa.

Praegu lahkuvad need mehed söögisaalist oma raskete seljakottide all. Väljas suriseb juba lähtevalmis auto saatjaist piiratuna. Veel soojad käepigistused oma ülemate poolt ja mahajäävatelt sõpradelt. Viimaseks ronib auto presentkatte alla meie Jüri, kellel

on õnne seda matka teha. Ulatatakse veel viimased automaatrelvad meestele ja auto on lähtevalmis. Aeglaselt liigub käeviibete saatel auto õuest välja. Hetke pärast kuulevad mahajääjad juba rõõmsat laulu — sisside lahkumislaulu. Need mehed lähevad lauluga ja tulevad lauluga. Vahel halva õnne puhul on tagasitulekul lauljaid vähem, kuid seda juhtub harva. Ikka tuleb grupp tervelt tagasi.

Nii — nüüd siis on nad läinud ja õige pea alustab morse jutustama nende tegudest, mida nimetatakse kanglastegudeks.

See üksus on kuulus oma saavutuste poolest, kuid keegi ei tea, kus see asub. Tunatakse vaid Kallio poegi. Kapt. K. on oma poegadele kui isa. See asub kusagil rinde lähedal ja tegutseb omaette üksusena.

Paar päeva ei kuulnud nendest midagi, kuid siis saabus lennuk, mis viis neid kaugele vaenlase sisemaale, tagasi. Kõik olevat hästi läinud, nii lennuki maandumine kui meeste lahkumine lennukist. Tiplad ei märganudki lennukit kogu reisi vältel. Lennuk maandus rahulikult kuhugi järvele. Nüüd on mehed olnud matkal üle kolme nädala ja varsti ootame neid tagasi. See matk on erinev teistest sellepoolest, ei nii kaugel pole neid enne sooritatud. Kuid teated kõnelevad, et selline matk kaugel tagalas on palju hõlpsam kui rindelõigus. Seal pole neil enam sõjaväge, on vaid raugad, naised ja lapsed. Mehed käivad rahulikult metsakülades, kus naised neid lahkesti vastu võtavad ja veel lahkemini igasuguseid andmeid annavad. Terve küla tahab soomlastega kaasa tulla. Nüüd mahajääjad ootavad neid huviga tagasi, et saada teada üksikasjalikult matka tulemusi.

Nüüd paar rida juttu tegelikust olukorrast seal kaugel tagalas. Võhikule, kes on harjunud rahulikult oma toas elama, paistab muidugi hirmus raske ja surm igal silmapilgul olevat. Tegelikult see asi ei ole sugugi nii hirmus. Muidugi nõuab see häid kehalikke võimeid ja seepärast siia üksusesse pääsevad vaid valitud mehed. Elada metsas kui metsloom, et ei tabaks sind ükski kurat! Igat tabatut ootab surm. Nii siis mööda metsi liikusid ja pidades tähtsamates asulates või raudteedel luuret ja valvet, need vilunud sissid juba sisse ei lange. Vaid siis läheb asi räbalaks, kui toiduained otsa lõpevad ja lennukiga ei saa ebasoodsate ilmade tõttu järele tuua. Siis tuleb minna ja võtta asulatest väevõimuga ja selleks on automaatrelvad.

Suvised matkad on lõbusad ja kerged võrreldes talvistega. Talvised on peaaegu võimatud, kuid neid tehakse siiski, kuid mitte pikki. Pakane on siis hirmsaks vaenlaseks, 32–40 kraadi külma, see võtab igasuguse elada tahtmise ära.

Rindest ületulek ja -minek on ka üheks raskemaks toiminguks. Peab olema häid vilunud mehi, kes seda suudavad, muidu on tiplad sinul tulega seljas.

Sellega, Vaasenis 23. augustil 1942. aastal kirjutatud kaugluuret iseloomustava sissekandega lõpebki päevik. Selles on palju kirjeldusi Karjala loodusest, kohalistest inimestest ja nende olukorrast, aga ka meeste eneste tegevusest suure mineku ootel. Jääb siiski selgusetuks major Kristiani ja kapten Kurgveli osa kogu ettevõtte viivitamises — ja seda pole enam võimalik teada saada. Sellest tekkinud kuulujutud võisidki sakslaste üritusest ebaausa mulje jätta, nagu märkis Endel Ruberg oma tähelepanekuis.

Lootused matkast pääsemiseks ei andnud tõenäoliselt siiski mitte tulemusi, sest 30. augustil kaugluure teekonnale minejate hulgas oli ka Hugo Tarto ja nagu ta vaist juba korduvalt märku andis, osutus see talle surmateekonnaks, nagu kõigile ülejäänutelegi.

Viimane loendus enne rindele minekut 13. sept. 1943 Jalkalas.

Matkal Jalkalast Rajajõe; 9. kompanii paarisrivis Jalkala järve ääres.

Aimar Romman

RAADIOLUURES

Meie üksuse peaülesandeks oli raadioluure õhujõududele. Kuid venekeelt valdavad soomlastest ohvitserid meie koosseisus kuulasid üle ka vene lendureid, keda sunniti rinde taha maanduma, või kes sinna hädamaandusid õhulahingute järel. Muidugi ka see oli osaliselt luure ja vaenlase käest andmete väljapressimine, mida kuuldavasti tehti õige põhjalikkusega. Meil tuli vist anda oma tegevusest 99-aastane vaikimislubadus ning selletõttu saab kirja panna vaid üldiseid ja enamvähem mittesõjalise tähtsusega pisiasju ja juhtumusi.

Soome sõjaväes vabatahtlikuna teenimisele eelnes Saksa „Hilfswilligeks“ olemine Eestis. Ka see oli raadioluure, peamiselt kuulamine. Saime mingisuguse esialgse rividrilli vist Lohu või Saku mõisaaladel, Tallinna lähedal, ning siis ühes Lasnamäe koolimajas morse-signaalide vastuvõtmise väljaõppe. Samal ajal tegid saksa gefreitorid koolimaja hoovil tüütavalt palju rividrilli ikka edasi. Lohu mõisas olid selle tegijaiks eestisoost lipnikud ja olid, võiks öelda mõistlikud oma käitumise ja nõudmistega. Sama ei saa öelda sakslaste kohta.

Otsus Soome põgeneda tekkis minul 1943. aasta suvel, kui näis juba üsna kahtlasena võimalus, et sakslased sõja võidaksid. Ameeriklased ja inglased olid edukalt teinud invasiooni Sitsiiliasse. Kogu sellest sõjakäigust kuulsime ju meie kuulajad märgatavalt rohkem kui anti üldsusele lehtede või raadio ringhäälingu kaudu teada.

Peale õnnestunud „jalgalaskmist“ Lasnamäelt, peale ühte öövahetuse teenistust ja samal ööl toimunud sakslaste õige vägevast markentenderiviinade joomingut, sõitsin Viru väljakult bussiga Loksale ja sealt Vergi piirivalve kordoni küüdimehe hobu-vankris Vergi-Altja ringkonda. Ütlesin, et olin puhkusel.

Soome sain edasi mootorpaadiga alles paarinädalase ootamise järel, kui paat Soomest Pärisea neeme otsas ühel ööl oktoobri lõpus, üsna pimedal ajal, meid peale võttis. See viis meid Jollase mõisa lähedale, ühele saarele. Oli tore tunne!

Et mul oli raadiotelegrafisti väljaõpe nii sakslaste kaudu kui ka Tallinna merekoolist, siis olid soomlased vägagi huvitatud, et läheksin vabatahtlikuna nende raadioluure teenistusse. Peale mingisugust vastuvõtmise katset Munkinniemi, kus üks ohvitser vilistas morset, mille ka edukalt vastu võtsin, olingi Soome ulja armee koosseisus, nagu nimetas kunagi hiljemini seda üks sõjaväe lota.

Pidin esialgul jääma Munkinniemi, siirduma sealt Viiburisse ning lõpuks Perkjärville Kannasel, üsna rinde lähedale, kuid siiski tagalas. Mulle tuli raudteejaama vastu kaks meest, üks neist oli eestlane Pajuste, kes teenis selles üksuses elektrikuna. Teine eestlane seal enne minu kohalejõudmist, oli Heino Merimaa, kes peale sõja lõppu viidi Venemaale.

Meie kuuldepunktid olid liikuvais autodes ja väga moodsa sisseseadega. Elasime ühes endises suures suvilas, kus tuli põles ahjudes nii ööd kui ka päevad. Autod olid metsa all tee lähedal ja alati lahtiroogitud väljapääsuga teele, kuid mingisugust kiiret edasi- või tagasilikumist siiski ei olnud.

Samas majas olid ka kahte sorti lotad, köögi- ja kontoritöö tegijad. Ohvitserid ja lotad elasid paaris teises majas. Järve kaldal oli saun, kust tihti peale vihtlemise järel soom-

*Aimar Romman 1944. a.
Karjala kannaksel.*

lased kas lumehange või isegi järve jääauku läksid ilma suurema tseremooniata. Sauna kasutati ka lotadega või naaberküla tütarlastega ajaviitmiseks, kui olid tantsuõhtud. Jah, ka seda lõbu sai seal harrastada, kuigi tuli olla ettevaatlik, sest sõjaväepolitseile ei meeldinud tantsuõhtud üldsegi mitte.

Peale raadioautodes töötamise, tuli paaril korral käia ja olla umbes ühe nädala lähedase lageda soo peale ehitatud peilingaatori punktis. Seal tuli olla jumala üks ja oli veidi närvidele käiv, sest vene kaugluure mehed olevat Talvesõja ajal mõnesse niisugusesse onni käsigranaate sisse visanud. Meil oli automaatpüstol käepärast, kuid midagi niisugust 1943/44. aastatel siiski ei juhtunud, et neid oleks vaja olnud kasutada.

Üldse oli meie üksus üsna mittesõjamehelik ses mõttes, et meile ei olnud isegi püsse väljagatud enne, kui Kannasel algas üldine taganemine. Veidi enne seda taganemist kolis kogu meie üksus Kotka lähedale Juurikorpi ja sealt veidikene enne sõja lõppu Kausalale üsna lähedale.

Eestlasi oli seal üksuses lõpuks kuus või seitse, kellede nimed, vähemalt eesnimed kipuvad ununema. Oli siis peale minu veel Pajuste, Merimaa, Rist, kaks venda Aus'id ja Hein. Viimane oli vigastatud käega endine rindemees noore ohvitseri toapoisiks.

Üksuse koosseisus oli märgatavalt palju mitmeid võõrkeeli valdavaid mehi. Oli ka soome-venelasi, kes kuulasid hävitajalendurite õhulahingu ajal toimuvat nii soome- kui venekeelset raadiokõnet, mis oli peaaegu lihtkeeles teatavate märgusõnadega väga kiire ja vist ainult osaliselt saadi üles kirjutada. Ei olnud siis veel vastavaid lindistamise aparate. Oli palju soome-rootsi keelt valdavaid mehi. Üks neist on eriti meelde jäänud, keda kutsuti paruniks, vist tema veidi üleoleva käitumise tõttu. Too mees rääkis vabalt ka veel inglise ja prantsuse keelt. Oli muide suur naistekütt, kuid mitte eriti edukas. Mõned tüdrukud ja lotad isegi kartsid teda.

Meie, eestlased, saime vabaks septembri keskpaiku 1944. aastal ja vastavad sõjaväcteenistuse tunnistused. Soomlased ise läksid siis Põhja-Soome sakslasi sealt välja ajama — vastavalt venelaste vaherahutingimustele. Millegipärast meie abi selleks ei vajatud või ei tahetud. Küll aga soovitati meil nii pea kui võimalik Soomest lahkuda. Teisest küljest oli aga vabastamistunnistusel olemas elamisloa saamise võimalus Soomes väikse lisamärkusega „Suomenlahden rannikkopaikkakuntia kuitenkin lukun ottamatta“.

Erich Rämmeld

KIRJU AASTAIST 1943–1944

Kirjutuslaua sahtleid korrastades sattus kätte pakk luitunud kirju, mis olid seal aastakümneid seisnud. Enamus neist kirjadest olid tulnud Soome väliposti kaudu ja kandsid templit „Kenttäpostia“ ja aadressina „Kpk“ (Kenttäposti Konttori) numbrit. Teistel oli „Durch die Deutsche Feldpost“. Kirjad olid avatud sõjatsensori poolt ja uuesti kinni liimitud paberiribaga, millel oli sõna „Geöffnet“. Oli ka kirju, mis oli saadetud käsipostiga ja nendest üks esimesi mu isalt.

See kiri oli kaua seisnud Jollases ja ma sain selle kätte paar nädalat enne jõulupühi, kui meie eestlastest koosnev grupp oli Helsingis suurtükikursusel ja mõned mehed külastasid Jollase mõisa, et näha uustulnukaid ja leida nende hulgast tuttavaid. See oli esimene kiri kodunt peale Eestist lahkumist. Isa kirjutas:

19. oktoobril 1943. „Armas poeg, sain sinu kirja kätte, milles sa teatad, et lähed merekooli, aga mina usun, et see on vist mereväcteenistus. Soovin sulle jõudu ja õnne ja üks väike palve. Katsu ennast hästi hoida teadmises, et oled nüüd meie ainuke poeg. Ennast saime kurva teate. Tema langes 10. septembril ja on maetud Poltava linna kalmistule, mis praegust on juba venelaste käes. Olgu siis kerge temale võõras muld!“

Valter ja August tulevad vist lähemal ajal sinna, nii mina kuulsin. Siis katsu nendega kokku saada! Ole siis tubli ja terve, et sa ükskord jälle ilusti koju jõuad!“

Selles kirjas andis isa edasi mu elu kurvema teate: minu noorem vend, kes oli kaheksateistkümneme-aastane, oli langenud „Narva“ Pataljoni ridades. Isa ja ema mure oma alles elusoleva vanema poja pärast kajastus igas kirjas, mis saabusid kodumaalt. Valter ja August olid kaks minu lapsepõlve sõpra, kellega ma igal suvel isa sünnikodus koos olin. Valter oli isapoolne sugulane ja isa oli tema ristiisa.

Edaspidine kirjavahetus kodustega kulges päris korrapäraselt läbi Soome ja Saksa välipostide. Üks kiri, mida ma eriti mureliku südamega ootasin, oli kiri, mis tuli peale suurt Tallinna pommitamist.

16. märtsil 1944. „Tervist poeg! Meie elu läheb vana viisi edasi, oleme mõlemad terved ja korter on meil ka terve, ainult mõned aknaklaasid said purustatud. Ema on Tuulisseljal ja muist meie asju on ka seal.“

Sinu koolivend Endel mobiliseeriti enne jõulupühi ja saadeti sinna õppusele, kus Enno oli. Tädimees Julius käis ka komisjonis, neile anti pikendust määramata aja peale. Meie linnal on kurb välimus. Kui ükskord siia tagasi jõuad, küll siis ise näed. Palju tervist ja sõduriõnne sulle elamiseks, soovivad isa ja ema.“

Sellel ööl, kui venelased Tallinna puruks pommitasid, olime meie oma laevaga teel Helsingist Hangosse. Kuna Hango esisel oli ajujää sulgenud laevaliikluse, siis läksime selleks sinna, et avada uuesti teed laevaliikluseks. Õhtu oli vaikne, kui Helsingist välja sõitsime, kuid äkki hakkasid lõuna poolt lahte kostma tumedad mürtsud. Natukese aja möödudes hakkas paistma ka esimene tulekuma, mis kogu aeg laienes. Varsti oli meil selline tunne, et Tallinnast ei jää enam midagi järele, kuna tulekuma paistis kohutavalt laialt lõuna poolt lahte. lennukite müra kostis meieni, need kuuldused lendavat kõrgelt Soome lahe keskosas. See kõik pani mehed muretsema, eriti Tallinna poisid. Seetõttu isa

Eestlasi Soome sõjalaeval; ees keskel madrusevormis Erich Rämmeld.

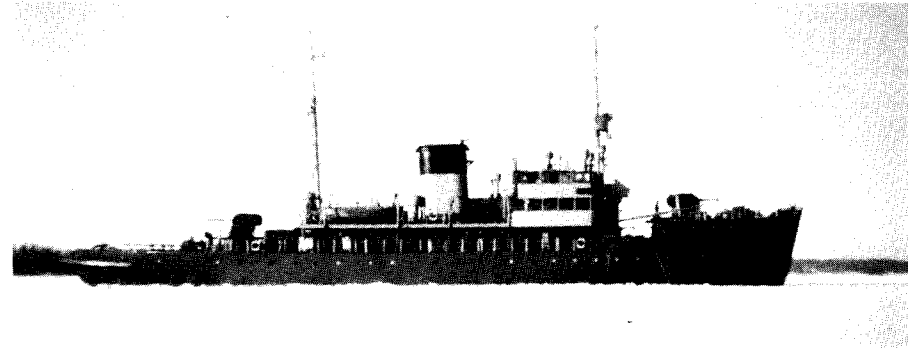
kirja saades oli kergendustunne, et meie kodus olid asjad enam-vähem korras, ehkki selles kirjas polnud midagi mainitud, mida nad olid pidanud sel ööl läbi elama. Alles kakskümmend aastat hiljem, kui ema mind Kanadas külastas, kuulsin selle öö sündmusist.

Nad olid olnud isaga üle tänava asuvas viiekorruselise kivimaja pommivarjendis ja kuidas see maja oli varisenud pommitabamuste tõttu kokku ja ka osa pommivarjendist, mattes palju inimesi surnult ja haavatult rusude alla. Isa ja ema olid elu ja tervisega rusude alt välja roomanud. Isa sellest varem ei kirjutanud, vaid muretses minu pärast ja soovis igas kirjas palju sõduriõnne. Ta teadis, mis tähendab sõduriõnn, sest oli ise samas eas läbi teinud I maailmasõja ja Eesti Vabadussõja.

Valter, kes oli saanud mereväe õppekeskuse väliposti numbri, saatis sellepeale minule kirja. Kiri oli paljudes kohtades ringi käinud enne, kui see minuni jõudis. Väliposti numbreid vahetati üksuste juures tihti vältimaks võimalust vaenlasel teada saada üksuste asukohti. Ma olin sel ajal Helsingis suurtükikursusel ja meie eestlastest koosnev suurtükimeeskond oli juba laevale määratud.

16. novembril 1943. „Tervist sõber! Ma olen ka Soomes, juba 3. novembrist saadik. Meie tulime Augustiga kahekesi. Ühe nädala olen ka juba õppust teinud, võtab päris võhma välja. Meil on kõik Jõelähtme poisid koos, osa sõitsid juba rindele. On sul ehk häid kohti, kust kaudu saab kirju Eestisse saata? Kuulsin, et sa oled juba kirju koju saatnud.“

31. detsembril 1943. „Tervist sõber! Meie elame siin džunglis kui igavesed ürginimesed. Ei siin ole naisi ega midagi elusat peale koolitusupseerite ja kahe lota. Ühesõnaga „oleme pikalt ja pidevalt p-s!“ Muuseas, oleme teises laagris. Esiteks olime Käkösenspääl ja umbes

Soome jäälohkujast sõjalaev „Sisu“.

kuu tagasi tulime Jalkalasse. Siin on muide kergem elu. Rivi on vähem, suuremalt osalt teeme metsas rünnakrivi. Rünnakrivi on ikka teisem kui kuiva koondrivi teha. Esiteks võttis elutahtmise nii ära, et kas või sõida tagasi ehk riputa oksa. Söök oli nii kehv, et ei jaksanud jalgu tõsta. Nüüd oleme juba harjunud ja oleme leiba ja kartulaid juurde ostnud.

Meil lõpevad õppused lähemal päevil ja läheme kuhugi mujale. Esiteks pidime rindele minema, kuid nüüd on kuulda, et läheme kuhugi kursustele. Ühed pidid minema kokakursustele ja teised sisse. Kuhu meie veel läheme, seda on raske ütelda. Iga päev on isesugused jutud. Meeleldi läheks kas või põrgu, kui saaks aga naistega möllata!

Siis veel mõned read teistest meie poistest. Sa ju Liivakandi Endlit tundsid? Tema on juba poolteist kuud rindele. Pidid vankadega vastamisi granaate loopima. Üks Kosteranna poiss sai mõni päev tagasi surma, täpsusküti kuuli läbi. Tore poiss oli, käis Soomest kaks korda Eestist inimesi üle toomas ja istus selle eest nädala kartsas. Muide, praegu pidi rindele vaikne olema, aga üksikud juhuslikud kuulid teevad pahandust.“

Kirjadest on näha, et meeste esimene mure oli kuidas saada ühendust kodustega, et neile teatada oma käekäigust. Paljud ei teadnud esialgul, et Soome välipostiga sai kirju saata Eestisse. Valter ja August olid mõlemad noored talupoisid, kes kunagi riviõppust polnud teinud ja talutoit oli sõja ajal veel päris korralik võrreldes sellega, millega linna-inimesed pidi läbi ajama. Selletõttu tundus Soome sõjaväe toit väga kehv ja vilets olevat ning riviõppused liialt koormavad.

16. jaanuaril 1944. „Tervist sõber! Saadan sulle viimase kirja oma vanast kohast. Homme sõidame ära, arvatavasti rindele. Oleme Augustiga ühes rühmas, kuid teine on teises jaos. Elu on iga päevaga paranenud. Tuleme oma toiduga juba täitsa hästi toime, keegi ei pea leiva peale enam jahti. Õppus on ka lõdvemaks jäänud, kuid nüüd mine ära. Muide tunne on kaunis tore. Ei oska midagi karta, pole ju enne olnud, kuid endiseid kangeid mehi on löönud verest välja! Lähuvad hobusemeesteks ja teistele rivituile kohtadele. Mina olen ebausklikuks muutunud ja usun kindlasti saatusesse. Kõik, mis on juhtunud on tulnud järsku ja näib nagu oleks terve elugi kirjutatud kuhugi raamatusse. Kui peaks juhtuma, et ei tule kunagi tagasi ja sina jõuad koju, vii siis ka minu poolt tervitusi kodustele ja ristiisale.“

26. jaanuaril 1944. „Tervist sõber! Mina olen praegu rinde tagalas. Käime rinde lähedal, umbes 100 m punkritest kaitsetõid tegemas ja kerime traattõkkeid, mida saab maha panna ilma postideta. Ohk on kogu päev raginat ja granaatide vihinat täis. Siiani pole veel pihta

saanud. Eile öösel sai üks poiss surma ja teine haavata. Surmasaanu oli Ruust Laagriküla, ta on sinu kaugelt sugulane. Kõik need juhused on meie kompaniist. Suurem protsent saab tabamuse söögisabas või sital käies. On ka paaril viimasel ööl vankad luuret teinud, kuid on jäänud hambad püsti lumele. Meie poisid on kaunis head laskjad, kui vanka natuke end näitab, siis on ta ka kadunud siit ilmast. Nüüd jätan selle loba kord järele ja jään sinult huvitavaid seiklusi naistest ja igapäevastest juhtumitest ootama.”

Nagu kirjade kuupäevadest on näha on ühest noorest mehest tehtud kuu ajaga sõjamees, kellel ei tundu enam söök vilets olevat ega õppus raske. Aga kätte oli jõudnud tund, kus iga mees pidi tõe silma vaatama ja sealt nägi mõnigi mees oma tulevast saatust. Nii ka Valter, kes oma kirjas minule avaldab kahtlust, et tema vist kunagi kodumaale tagasi ei jõua. Paari nädala möödudes sain kirja, mille aadress oli kirjutatud tundmatu käekirjaga. Selle avamisel leidsin seest järgmise kurva sõnumi:

7. veebruaril 1944. „Lgp. Sotamies! Teie olete vist tuttav stm. V. Rauamiga, kindlasti on ta Teie parimaid sõpru! Aga nüüd tema puhkab — puhkab oma viimast sõjameheund. Tema langes eile vartiopaigal valvates vaba Soome piiri. Selle teate saadab Teile tema rühma juhtaja.

Alik. U. V.”

Valter on maetud Helsingi Malmi kalmistule teiste kaasvõitlejate kõrvale. Valteri vahetus läheduses puhkab meie laeva üks eestlastest suurtükimees, kes oli viimne kolmest vennast. kaks venda olid langenud varem idarindel ja ta õde uppus ühes oma väikse lapsega Läänemerel kui Saksa allveelaev pisikese põgenikepaadi põhja rammis.

Sõber August läks rügemendiga Eestisse tagasi, ja tema lühike elutee lõppes Siberis tundmatusse hauda. Valteri tervitust tema vanematele ja ristiisale ei ole minul kunagi olnud võimalust üle anda, kuna nad kõik on manalasse varisenud. Valteri õele sain ma siiski üle anda foto Malmi kalmistul asuvast hauast.

Ühe kirja sain Eestist minu koolivennalt Endelilt siis, kui seal olid käimas kõige ägedamad lahingud.

24. juunil 1944. „Tervist koolivend! Sain sinu aadressi ja huvitatuna sinu käekäigust püüan sulle kirjutada ka oma elust üht-teist. Sügisel astusin Eesti Leegioni ning sõitsin välja-õppele. Järgmise aasta alul sõitsime Venemaale ning pärast vaenlase sissemurdu kodumaa rinde vahetus läheduses — lõpuks kodumaale. Oma sõjateekonda alustasime kaheksa klassivennaga V Gümnaasiumis, nende seas „Mürts“, Jüri, Lääne Elmu, Pisike Viiberg, Laane-poiss, Kiibits ja Kullerkupp. Ka „Toruste“ ja Luige ning Veersalu olid meie ligidal. Senini on meil kõigil hästi läinud — niipalju kui mina olen kuulnud. Ainult vaene Kiibitsa-poiss jäi ühest jalast ilma, rünnates üht sillapead meie piirijõel. Jüri oleme koos ühes üksuses ja imelikul kombel just seal, kus varem Reimani Gunn oli. Meist mitte kaugel asub ka Laane-poiss.

Üldiselt olen idapoolse kodumaa osa risti-rästi läbi sõitnud. Ühe suure järve kaldal hävitas meie üksus ühel varajasel talvehommikul enam kui pataljoni suuruse ründava enamlaste laine. Praegu asume võrdlemisi rahulikus kohas, istume punkris ja ootame tagalast kirju. Ümberringi lainetab mehele rinnust saadik rukis, eemal sirelipuhmad on praegu täies õie-ehes. Eemal mitte kaugel sinendab meri.”

Need noored poisid olid kõik minu klassivennad, kelle võitlustee kulges Peipsi äärest Narva jõe rindeni ja Sinimägedeni. Need noored olid sündinud ja oma nooruse kooliaastad mööda saatnud iseseisvas Eesti Vabariigis. Meile oli nende kooliaastate jooksul sisse kasvatatud tugev rahvuslik vaim, meile oli kõigile selge, kes olid aegade jooksul olnud meie rahva põlisvaenlased. Sellest olid tingitud meie võitlused tagamaks Eestile iseseisvust kas Soome armees või vormis, mis oli eesti meestele mujal selga antud.

Soomes Kivijärvel 1944. a. kevadel mulgi vannet andmas.
Vasakult Peeter Kallas, Heino Mikk ja Johannes Vihma.

Hannes Oja

„MULGI TARE“ SOOMES

Soomepoiste liikumises tekkisid kodukohast pärinevatest meestest grupid, kes saadud kodumaa uudiseid omavahel jagasid ja arutlesid kodumaaga seotud probleeme. Üheks maakondlikuks grupiks olid mulgid, kes mõne kuuga organiseerusid ja andsid kooskõimise kohale sümboolse nimetuse „Mulgi Tare“; nimemärk MT jäi nende ühe poole aastase tegevuse nimemärgiks. Koosolekute protokollid võeti kodumaale minnes kaasa, kus need uue okupatsiooni tulekul maeti ja muutunud olukordade juures paar aastat tagasi välja võeti. Pehastunud, koltunud ja niiskuse märkidega ürikud toovad ilmsiks ühe ajajärgu noorte mõtted ja tulevikulootused.

Esimest korda esinesid Viljandist ja Viljandimaalt pärit mehed ühise jõulutervituse saatmisel Suomen Yleisradios 21. detsembri õhtupoolikul 1943. Saates ütles Elmar Ardma, et „soovime kõigile meie Viljandis ja Viljandimaal viibivaile armsaile sugulasile ja tuttavaile rõõmsaid jõulupühi ja parimat algavaks aastaks”.

Tervitusega olid kaasas Peeter Kallas, Johannes Vihma, Ilmar Adler, Alfred Karu, Raimund Leeto, Elmar Arak, Harry Keerutaja, Aleksander Juhkam, Agu Lellep, Jaan Patune, August Maaten, Volli Rumvolt, Endel Mark, Karl Jürgens, Ülo Kuulbach, Uno Saagim, Viktor Vallner, Kalju Rühka, Jaan Reier, Paul Greenberg, Endel Härm, Herbert Adari, Raimond Liiv ja Heino Mikk.

10. aprillil 1944, kell 7 õhtul kogunesid mulgid esimesele ametlikule koosolekule, mis protokollitud: Mulgid kogunesid Soome Vabariigis, Luumäe kihelkonnas Taavettis, Kivijärve kantiini järgmised Viljandist ja Viljandimaalt pärinevad Soome armees teenivad vabatahtlikud: Herbert Adari, Endel Härm, Peeter Kallas, Jaan Karu, Raimond Liiv, Voldemar Rumvolt ja Johannes Vihma, et keskustella Soome retke tähistamise, mulkide koondamise ja tuleviku ülesannete üle. P. Kallas kandis lühidalt ette ja andis kokkuvõtliku ülevaate mulkide koondamise taotlustist.

Üksmeelselt kiideti hääks esitatud põhimõttelised alused. Ettekantu järgi toimub mulkide organiseerumine selleks, et arendada ning süvendada neis rahvuslikku meelsust, ühtekuuluvust, omavahelist sõprust ja üksteise abistamist, millele kaasub üldrahvuslike ja riiklike ürituste ning taotluste igakülgne toetamine.

Nende eesmärkide rakendamiseks asutada Eestis sõprusühing „Mulgi Tare”, „Viljandi paadimehed” või sellesarnast. Koondise välise tunnuseks võtta kasutamisele rinnamärk, milleks korraldada rinnamärgi kavandi võistlus. Märk peab endas tingimata kajastama selle kandja

1. rahvusliku meelsust,
2. sõprustunnet,
3. sümboliseerima kodupaika (mulgi päritolu) ja
4. meelde tuletama retke Soome.

Lisaks rinnamärgile näha ette ja lubada koondise embleemi kasutada liikme nimekaardil, ex-librisel, isiklikul kirjapaberil jne.

Koondise liikmeks võtta vaid neid mulgi päritoluga mehi, kes teenivad Soome armees. Erandlikult võidakse liikmeks võtta ka neid isikuid, kellel on erilised teened Eesti riigi ja rahva vastu või kes Soome tulekul on eriti tõhusalt kaasa aidanud.

Organiseerimistööde läbiviimiseks ja koondise põhilise raamkava koostamiseks määrati neljaliikmeline toimkond, kuhu kuuluvad P. Kallas juhatajana, E. Arak, V. Rumvolt, J. Vihma ja A. Laos liikmetena.

Küsimuses viljandlaste informeerimiseks kasutada sõpradevahelist kirjavahetust. Edaspidi määrata üksustes kindlaks teatud usaldusmehed, kes koondise nimel asju kohapeal korraldavad.

Järgmise koosoleku protokoll on kuupäevata, ainult on sissejuhatuses märgitud, et „ilm oli jüripäevalikult kevadine. Päiksepaiste vaheldus vihmasajuga. Linnuhääli kuulud metsast”. Protokollija annab meeleolulise pildi päevast ja tundeist, jätkates: „Kuna aga olen linnuhäälte tundmises üldiselt ja Soome lindude suhtes, seda kõikkülgses mõttes, võhik, siis ma targu jätan nimetamata, millised linnud sääli häälitsevad. Igatahes tunne oli endalgi nii kergelt päiksepaisteline ja loidustki tavalisest vähem kontides”.

Mulke Soome sõjaväes. Ees vasakult Elmar Arak, Edmund Torm, seisavad mulkide vanem Peeter Kallas, Alfred Laos, Juhan Hansen, Johannes Vihma ja Värđi Austa.

Pärast hommikuputru arutati mulkide sõprusringiga seotud küsimusi, täpsustati liikmeks võtmist sellele tähtsale üritusele, kuhu enesestmõistetavalt kuuluvad kõik mulkide ettevõtted. Pärast koosoleku pidamiseks oli „tuhandeid takistusi”, väeosas korraldati kevadine „suursiivous” (puhastus) ja kõik mehed pandi sel pühapäeval risu ja rämpsuga koristama, „nagu tõesti olekski see ainuke tööpäev enne sõja lõppu”.

„Õhtul jõudsimme raskuste veeretamisega niikaugele, et kogunesime kantiini — Kudi (J. Vihma hüüdnimi), Härm Endel, ja mina (P. Kallas). Hiljem saabus ka Araka Elmar ise. Alfi ja Volli olid aga jälle läinud tutkima (õppeülesandeid uurima). Viimaseksmainitu on mingi mulle tundmatu sõna-koletis, mida vaid upseerikoulu auväärsete kasvandike huuled unes ja ilmsi pomisevad ja mille tagakihutusel paberipoognad toimisto riiuileilt silmnähtavalt kaovad.

Kuna kantiin oli liialt väike ja vaikne mulkide koosolekuks, siis vantsisime mööda lumelõrtsust rada 3. loengusaali, mis mahutab endasse kindlasti 150 meest. Sääli juba oli ruumi neljale mulgilegi. Koosolekule kummalisel kombel, mis küll võiks kujuneda Mulgi Tare killamängude hilisööde tavaks, olime seliti laudadel ja arutasime vanu mõtteid uutes väljendustes. Asi, mis endisel ajal oleks vaid mõne tunni töö, on meil kujunenud uueks Ameerika avastusretkeks. Aga nii ta ongi huvitav, nii saab ta meile eriti südame lähedaseks ja tõsiselt omaks, mida austada ja millest lugu pidada.

Olime siis sääli neljakesi igaüks oma kidura mõtteraasukesega, püüdsime olla asjalikud, teemast kinnipidavad, kuid sellest ei tulnud midagi välja. Jutt kaldus ikka mujale, mälestustele, põikas tihti Viljandissegi sisse. Vast kevadtervitusi ütleva... Mine

tea! Selles suhtes on Mulgi Tare paragrahvid veel täiesti sõelumata. Mitu pruuti võib korraga olla, mitmelc kirjutada, eks selleski osas tulevad ranged eeskirjad, mis maha ei jää sõjakoolis õpetatavatele lauakommetele. Eks needki kitsenda sõduri vabadust.

Aga nagu jutt tekitab jutu, mõte sütitab mõtteid, nii siingi. Uus ja ümberlõkkamatu tõendus sellest, et mitu pääd on ikka parem kui üks, olgu see siis nii suur või valmistatud millisest materjalist tahes. Kui loengusaali läksime vaid ühe embleemi kavandiga, selle lontkõrvadega jänese omaga, mis küll Mulgi Tare ajaloos kindlasti pälvib auväärset kohta, siis tulime säält hoopis rikkamalt tagasi. Vaadati läbi E. Härma poolt esitatud märkikavandid ja anti need tagasi täiendamiseks ja ümbertöötamiseks."

1. mail 1944. Toimkonna koosolek AUK loengusaalis. Koos — juhataja P. Kallas, liikmed — E. Arak, A. Laos, V. Rumvolt ja J. Vihma. Koosolekul viibis ka rinnamärgi ideekavandite valmistaja E. Härm.

Otsustati 1) tunnustada Mulgi Tare liikmeiks vastuvõetuks järgmised 12 Soome armees teenivat ja mulgi päritolu omavat vabatahtlikku, kes oma meelsuselt, tõekspidamistelt ja käitumiselt vastavad Mulgi Tare põhimõtetele: Adari Hubert, Ardma Elmar, Arak Elmar, Härm Endel, Kallas Peeter, Karu Jaan, Keerutaja Harry, Laos Alfred, Liiv Raimund, Mikk Heino, Rumvolt Voldemar ja Vihma Johannes; kõik arvates 10. apr. 1944.

2) Nimetada Mulgi Tare liikmeskonda — perek; juhatus — vanematekoguks; üksikuid juhatuseliikmeid — vanemaks, abivanemaks, kirjavanimaks, varavanemaks, koldevanimaks ja koosolekuid nõupidamisteks. Samas arvati praegune toimkond vanematekoguks.

Neljandaks otsustati pidada järgmised vanematekogu valimised vabas Eestis.

Viiendaks jaotati vanematekogus ametid: vanem — P. Kallas, abivanem — A. Laos, kirjavanim — J. Vihma, varavanem — E. Arak, koldevanim — V. Rumvolt. Kuuendaks otsustati võtta pere omavahelises suhtlemises tarvitusele „sina“.

Tutvustati ideekavandit, millisena rinnamärk võiks välja näha. Et talletada noid esialgseid mõttekilde, siis toodi ära ka välismärgi, ühendava tunnuse kirjeldus, mis oleks järgmine:

„Märk omab kilbi kuju, mille tagant põigiti paistab mõõga käepide ja mõõga ots. Kilbile on asetatud kolm viljapääd, mis ühte seotud rahvusvärvi lindiga. Eelkirjeldatu tähendus oleks: kilp ja mõõk märgivad ära märgikandja sõjalist valmisolekut riigi ja rahva kaitseks. Kolm viljapääd (väljavõte Viljandi maakonna vapist) sümboliseerivad Viljandit (kodupaika), kuna rahvusvärvides side tähendab rahvuslikku meelsust, ühtekuuluvust ja üksteise abistamist. Sellega on kolm ülesseatud nõuet märguie kirjutatud. Kuidas aga tähendada Soome retke, selles jäid arvamised veel lahtiseks. Kõne all oli rannaveer ja kaljused kaldad. Endel sai igatahes kaasa kena kogukese inspiratsiooni, milliseid paberile vedada niigi kasinatel vabadel minutitel.

Nii need eestlased on. Olgu neil olukord kui raske tahes, ikka nad koondavad ridu, kiristavad hambaid, koguvad jõudu ja lõpuks murravadki orjust ja võrast võimu tähendavad ahelad. See oli 601 aastat tagasi, nii see on ka nüüd. Mittermillestki luuakse armee, tõusevad juhid ja võideldakse, võideldakse kuigi ülekaalus vaenlase vastu, kuigi halvas relvastuses.

Jüripäevamõtted on eestlastele ikka mässu- ja vabadusemõtted. Need jäävad ka meie pere mõteteks. Eesti vabaduse taastamine, omariikluse säilitamine ja ülesehi-

Rännakul Jalkalas. Mehed peavad „tupakkatauko“. Ees paremalt korp. Ülo Jõgi, teine kers. Felix Laansoo.

tustöö see on meie särav tähis, meie murede, relvade ja valude, meie elu ja surma mälestusmärk."

Eelnevale protokollile on juhataja P. Kallas veel kirjutanud põhimõttelisi küsimusi arutleva täienduse:

„Nõupidamise protokoll on nii lühike, napolisõnaline ja kuiv, mis kõrvaltvaataja kergeti võib eksiarmamisele viia, nagu oleks meie nõupidamisedki igavad, monotoonseid ja väheütlevad. See on lausa vale. Kellel on õnn olnud viibida neil nõupidamistel, see teab milline vaim, mõtteerksus, rohked ja asjalikud sõnavõttud seda nõupidamist saadavad. Ma olen näinud vaid ideedest säravaid silmi ja värskeid tulevikumõtteid lausetesse vormivaid suid ning kuulajate tähelepanelikku ilmet. Kui inimestel kunagi võivad olla kõrvad kuulmisest kikkis, siis on see kõnesolevail juhtudel tihti paika pidav.

Meie 1. mai nõupidamise mitmed otsused on ajaloolise tähenduse ja tähtsusega.

Kui 1. mai on sümboliseeriv kõigi tööliste, seega nagu kogu inimkonna üldine püha ja pidupäev ning kaugel olles kommunismist teatud vennalikkuse avalduseks, siis meie üritus on väiksemas mõttes, kuid seda suurema ja sügavama sisuga, nende mõtete ja ideede — tegelikkus ja tõelisus ise. Siin on mehed ulatanud meelele tugevad käed sõpruses, siin valitseb ühendav mõte, kambavaim. Need on suured väärtused, elu ilustavad ja sisustavad kõlbliised tõekspidamised. Aeg ise annab meile suure tegevusvälja, olukord — meie taotlustele reaalsel viisil käsitusviisi.

Ma olen kindel, et need 12 vabas Eestis kasvanud mulki, kes nüüd olude sunnil veevad pagulaspäevi Soome armees, moodustades tänasest päevast Mulgi Tare raudvara, jäävad kindlaks suunitletud ideedele ka aegade rasketes heitlustes, et sõbra kätt hoidev

käsi ei väsi ega lõtvu, et julgelt tulevikku vaatav pilk püsib erksana ja säravana, et selg püsib sirgena ja paendumatuna meie kodumaal lõõtsuvalis marutuultes. Eesti mehel on käia üksainus tee — see on Vaba Eesti tee.

Need on vaiksed töötused meie südameis. Need jäävad ka meiega veel liituvate töötusteks.”

28. mail 1944. Vanematekogu koosolek II pataljoni esikunna juures männikus. Koos perevanem P. Kallas, abivanem A. Laos, kirjavanem J. Vihma, varavanem E. Arak ja koldevanem V. Rumvolt. Otsustati: arvestanud isiku suulise avaldusega võtta Joh. Rummu tänasest päevast Mulgi Tare perre vastu, kuna tema on vanematekogule isiklikult tuntud ja meelsuselt ning käitumiselt sobiv MT ülesannete täitmiseks.

Punkt 2. Eeltulevaid vajadusi silmas pidades määrata liikmemaksuks 20 mk. kuus, mis tasuda kahes osas s.o. igal palgapäeval.

Punkt 3. Asuda ettevalmistuste tegemiseks MT kalendri koostamiseks, milles oleksid päälle tavalise kalendaariumi toodud ära kõik MT ning üksikute liikmete tähtpäevade märgitelu nagu sünnipäevad, armeesse astumise aeg jne.

Punkt 4: Võtta tähistamisele selleks eraldi väljatöötatud juhiste kohaselt liikmete isiklikud tähtpäevad.

Punkt 5. Suuremas ulatuses MT ideoloogiliste aluste fikseerimiseks koostada vastavate teemade loetelu ja määrata perest isikud, kes mingi teema uurimusest esitavad kirjalikult ettekanded vanematekogule. Vanematekogu poolt kinnitatutena tunnustatakse need MT üldisteks seisukohtadeks, millena nad on tähelepandavad meie tegevuse suunamisel ja kohustuslikud liikmetele.

30. juuni 1944. Vanematekogu nõupidamine UK baraki juures metsas. Koos peavanem P. Kallas ja vanemad A. Laos, J. Vihma ja V. Rumvolt. Puudus varavanem E. Arak, kes on rindel. Otsustati vastu võtta ja rakendada meie koondise ametliku nimena „Mulgi Tare”. Kinnitada väljatöötatud põhikord, mis hõlmab 22 punkti üheksal leheküljel.

„Mulgi Tare” põhikord

1. Mulgi Tare sõprusühingu eesmärgiks on Soome armees teenivate mulkide koondamine, et arendada ja ühtlustada neid tõekspidamiste suundi ja seisukohti, millest tingitult toimus Soome tulek ja Soome armees vabatahtlikult teenimine, sellejuures eriti süvendada rahvuslikku meelsust, kodumaa armastust, sõprust ja üksteise abistamist, aidata kõigi jõududega kaasa rahvuslike ürituste teostamisel, Eesti Vabariigi taastamisel ja ülesehitamisel.

2. Mulgi Tare perre võidakse võtta vaid neid mulgi päritoluga mehi, kes on Eesti Vabariigi ja eesti rahvale kasulikel kaalutlustel tulnud Soome ja astunud vabatahtlikena sõjaväeteenistusse Soome armees.

3. Riigile ja rahvale või Soome tulekule osutatud eriliste teenete eest võidakse erandlikult liikmeks võtta ka teisi isikuid.

4. Päritolult mulgiks arvatakse need, kes omasid enne Soome siirdumist alalise elukoha Viljandis või Viljandimaal, või kes põlvenevad säält.

5. Liikmeks vastuvõtt toimub kirjalikul avaldusel.

6. Mulgi Tare perre kuuluva isiku poegadel on õigus täisealiseks saamisel astuda Mulgi Tare liikmeks.

7. Mulgi Tare perre astumisega võtab isik endale pühaks kohuseks ausalt, teeskluse- ja igaüks oma töö ning võimete kohaselt kaasa aidata Mulgi Tare eesmärkide taotlusis, sellejuures omaks võttes ja täpselt täites antud korraldusi, teostada vastastikust abistamist suurima arusaamise, tähelepanu ja lugupidamisega.

8. Igal liikmel on õigus osa võtta Mulgi Tare üritustest, pöörduda tarviduse korral toetuse ja abi saamiseks pere või selle üksikute liikmete poole selle teadmise, et nende soovid leiavad igal juhul parimat vastutulelikkust ja lahendust.

9. Liikmel on õigus vabatahtlikult lahkuda Mulgi Tare perest, andes selleks vastava soovivaalduse kirjalikult. Liikmest lahkumisega kaotab isik kõik Mulgi Tare liikmel olevad õigused.

10. Mulgi Tare põhimõtetele sobimatu tegutsemise ja käitumise pärast võidakse liiget pere nõupidamise otsusega karistada kuni perest väljaheitmiseni.

11. Mulgi Tare kõrgemaks võimaks on pere nõupidamine. Täitvad organid otsustavad küsimusi käesoleva põhikorra või pere nõupidamisel eraldi neile antud võimupiiride ulatuses.

12. Mulgi Tare täitvaks organiks on vanematekogu. Vanematekogu koosseisu kuulub perevanem, abivanem, kirjavanem, varavanem ja koldevanem.

13. Vanemad valitakse pere nõupidamisel kaheks kalendriaastaks nimeliselt igale ametikohale.

14. Erakordsetel aegadel valitakse vanematekogu toimima ka pere nõupidamise ülesannetes.

15. Vanematekogu võimkonda kuulub Mulgi Tare üldise haldusliku ja majandusliku asjaajamise korraldamine. Eriti 1) Mulgi Tare majandamine pere nõupidamisele kinnitatud eelarve kohaselt; 2) aasta-eelarvete ja aruannete koostamine ning pere nõupidamisele esitamine.

16. Perevanem on Mulgi Tare seaduslik esindaja ja vanematekogu töö juhtija ning koordineerija. Vanemad töötavad perevanemalt saadud korralduste või käesoleva põhikirja või Mulgi Tare kodukorra kohaselt.

17. Mulgi Tare saab sissetulekuid liikmemaksust ning Tare enda majanduslikest ettevõtete tuludest. Sissetulekute saamiseks Mulgi Tare maksulisi pidustusi ei korralda. Liikmemaksu suurus määratakse iga majandusaasta kohta kindlaks pere nõupidamisel.

18. Eriliste Mulgi Tare tegevuse ja põhimõtetega seosesolevate ülesannete täitmiseks võidakse luua sellekohaste eeskirjade alusel erifonde.

19. Mulgi Tare majandusaasta ühtub kalendriaastaga.

20. Mulgi Tarel on oma embleem.

21. Mulgi Tare ei likvideerita.

22. Käesolevas ajutises põhikorras avaldatud põhimõtetele rajaneva põhikorra koostamine ja seaduslikus korras registreerimine toimub Vabas Eestis.

Samal nõupidamisel määrati uurimisteks mitmed teemad ja nimetati nende kirjutajad:

1. „Miks lahkusime kodumaalt, et teenida vabatahtlikena Soome armees” — kirjutaja Alf Laos.

2. „MT asutamisest, selle põhjustest ning eesmärkidest“ — kirjutajad P. Kallas ja H. Mikk.

3. „MT traditsioonidest ja kommetest“ — kirjutajad V. Rumvolt ja E. Arak.

4. MT suunitlevaid seisukohti:

- poliitilise organiseerimise alal — P. Kallas;
- majandusala korraldamiseks — J. Karu;
- riigi valitsusaparatuuri kujundamiseks — E. Ardma;
- seltskondlikuks isetegevuseks — J. Vihma ja H. Adari;
- kehakultuuri arendamiseks — E. Ardma ja R. Liiv.

Vänrik Uno Mankini üksus Jalkalas. Vänr. Mankin üksuse ees.

29. oktoobril 1944. a.

Veel mõningad tunnid ja siis on möödunud 4 kuud ajast, mil on tehtud siia viimne sissekanne. Sissekanne, mis on olnud kantud sügavast isamaaarmastusest, ideedest ja kõigutamatutest lootustest. See on kirjutis, mis on olnud alusena ja organisatsioonilise raamina kõigeks tulevaks.

Jah, ja nüüd. Vaevalt neli kuud hiljem. Mis on jäänud sellest kõigest? Tundmatud hauad, pagulasi Saksas ja Soomes, sõdureid punaarmees ja mehi nagu mina — ootamas ja lootmas midagi uut ja helgemat. Kuid üks — kallis sõber ja ideedeloja Peeda, on jäänud meisse usk paremasse, usk uuesse õnnelikku Eestisse. Meie sõprusvaim, mille löid ja kasvasid Sina, ulatab käed üle Sinugi kauge haa ja aitab üksteist üle sellest rasekest ja mustast ajateest.

Neli kuud on lühikene aeg, kuid sellisel sündmusrohel ajal on see küllaltki pikk. Ma ei taha hakata kirjutama täpset päevikut ajast, mis on nüüd läinud ja viiks ka liiga pikale ja seaks ka minu mälu raskele proovile. Tahan vaid linnulennult valgustada olnut. Õieti puudub siit üks sissekanne. Sissekanne meie Männiku ajastust, kuid see oli ju ka mõistetav, et Peedal ei olnud aega selleks, kuna läksime juba paar päeva hiljem rindele ja õppelaagritesse. Võibolla oli see päevikki siis juba saadetud ära. Aga noh, teeme seda siiski kõike kronoloogilises järjestuses.

Kogu Soomes oleku kestel, nägin MT teisi liikmeid vaid harva, kuna olin tagalas „kotirintaman üksikköössä“. Kuid oli see 15. või 16. augustil, ajal mil punane laviin oli pühkinud teelt „Saksa terasest armee“ ja tunginud meie kodumaale, jõuti lõpuks kokkuleppele meiega komandeerimises kodumaale — kodumaad kaitsma. See oli aeg täis pinget ja püssirohtu. Olime ju enamikus tulnud kindlate lubadustega tulla tagasi kodumaale. Olime läinud ju ka selleks, et hoida endid vaid ajaks, mil kodumaa meid vajab. Ja kui tuli see hüüd, siis olime vaimustusega nõus tulemas.

17. augusti õhtuks saabusime Hangosse ja samal ööl laaditi meid laevale. Laadimine kestis kuni hommikuvalgeni ja alles siis hakkasime tüürima kodumaa poole. Oli ilus ilm. Ja viimse mälestusena jäi meelde Hango kai viimases tipus soome üliõpilanna lehvitamas oma valget mütsi meile lahkujale. See oli sümboliseeriv ja haarav. See oli nagu viimne tervitus ja õnnistus kallimale raskel sõjaretkel. Nagu meeleehtlik kutse tulla tagasi, tervena. Ja siis see kadus kaugusse.

Lained rullusid laeva ümber ja päike sillerdas sinirohelist laineil. Laeval kohtasin esmakordselt kogu Soomes viibimise ajal Peedat. Toetumas reelingule, pilk täis unistavat kaugust suunatud kodumaa poole. Jutlesime pikalt kõigest. Südameis lootus ja püüdus. Ja siis saabusime siia kauaigatsatud Maarjamaale. Tulime maale Paldiskis. Tervitama polnud ilmunud ühtki inimest, vaid mõningad sakslased, kes heitsid vaenulikke pilkusi. Otsekui teades, et oleme neilegi verivaenlasiks. Kuid oli siiski uhke tunne vaadata suure laeva täit sagivaid mehi — lootusrikkaina, julgeina. Need paar tuhat olid kõik ükshaaval tilkunud üle lahe — ära saksa kulli veriste küünte vahelt. Meid oli ju tembel-datud kargureiks omal kodumaal. Argpüksideks, kes ei julge võidelda ja kaitsta oma kodu punase koletise vastu. Kuid nüüd, raskemal silmapilgul tõestasime vastupidist. Olime sõdinud ju ka kogu aeg vihatud kommunismi vastu ja vähemalt üle saja olid jät-nud oma elu — Suomen vapauden ja Eestin kunnian puolesta. Kuid nüüd tulime tagasi kodumaa raskeimal minutil, valmis ohverdama kalleimat.

Paldiskist viidi meid alles õhtu jõudes rongile, et siis pimeduse katte all, otsekui var-gaid viia meie esialgsesse peatuspaigale Männikule, kuid Hermes oli lennanud meie ees. Juba Kloogal saime sooja vastuvõtu. Keilas oli kogu linn, hilisest ajast vaatamata, väljas. Laulsime isamaalikke laule ja tuju oli viimseni ülev. Nõmmel oli samuti rahvast murru-na ja ülevate marsilaulude saatel alustasime matka Männikule. On olemas hetki mille eest võiks kinkida igaviku. Üks neist oli see marss.

Kuid Männikul saime jällegi tunda selle marsi teist poolt — ametlikku poolt. Korral-dused majutamiseks olid jäetud tegemata või tehtud puudulikult. Igatahes enamik meid veetis selle öö kus juhtus. Isiklikult magasin kuskil männipõõsas.

Ja siis järgmisel päeval algas sakslaste ja nende sabarakkude osa meie rügemendi lõhkumiseks ja antud lubaduste söömiseks. Olid ju antud sakslaste poolt järgmised põ-hilised lubadused:

1. Põgenemisega maalt ülestõusnud süü kustutakse, samuti antakse tagasi konfis-

keeritud varadused.

2. Tagasi tulnud rügement rakendatakse eestlasist ohvitseride juhtimisel kogu koosseisus Eesti territooriumi kaitsele.

Esimesena asuti rügemendi lõhkumisele. Toodi põhjuseks, et meil ei olevat küllaldaselt vanemaid ohvitseri, mis ka vastas tõele, kuna meil oli vaid mõningaid kapteni. Kuna aga nooremaid ohvitseri jätkus kolmele rügemendile, samuti ka allohvitseri. Ja nii jõutigi lõpuks niikaugemale, et formeeriti ratsumestari Pärline juhtimisel üks pataljon, kuna teine pataljon jäi reservi — õppuse jätkamiseks. Nooremad ohvitserid saadeti Kloo-gale teostama väljaõpet.

Kauplemiste ajal võeti ka küsimuse alla meie vormi küsimus, kuna poisid liikusid kõikjal Soome vormis ja esinesid soome tavade kohaselt, „unustasid“ sakslaste tervitami-se ja andsid Tallinnas sakslasile „selka“. Siis otsustati anda meie poistele saksa müts ja frents ning vöö, et „Gott mit uns“ varjul hakata metslasi taltsutama. Tekkis jällegi revolutsioon, kuid mitmesuguste surveabinõudega ohvitseride vastu suudeti viia niikaugemale, et vahetati nimetatud esemed. Aga nagu imevael käisid poisid ikkagi soome vormides edasi, need vormid nagu kerkisid maa alt. Need olid laost tagumise akna kaudu uuesti käiku lastud.

Samal ajal lõpetati ka linnalubade andmine ja aia taha seati tihe SS-meeste valve, et tunneksime end Riipalu jutu kohaselt kamraadidena ühises kamraadide peres. Kuid meie poisse see ei takistanud Tallinnas veidi ikkagi liikumas ja isegi meie viimisel Männikul viibimise päeval sooritatud hommikuse rongi sissepiiramine ei andnud soovitud tulemusi. Poisid lidusid võssa ja selle kaudu laagrisse. Samal päeval toimus ka pühalik vandetöötuse andmine, kuhu aga kogunes äärmiselt vähe poisse, sest meie eestlased olime vandunud vaid ühele lipule ja sellega jäägu!

Krooni kõigile kamraaditsemisele pani meie ärasaatmine Tallinnast, õieti Nõmmelt. Saabunud Nõmmele viidi meid edasi Hiiule, kus asusime rongi. Kuna aga oli saabunud üsna palju saatjaid, siis kujunes olemine küllaltki tujuküllaseks, kuid korraga ilmus tuntud kpt. Palk jällegi oma bandega ja asus rahva äraajamisele. Nüüd aga oli ka meie kannatusel lõpp. Piirasime omakorda Palgi porukka sisse ja päris kindlasti oleks siin mõnigi mees oma keretäie saanud, kuid lõpuks taipas too poolsakslane isegi olukorra kriitilisust ja viis oma mehed rongi juurest.

Kodumaale jõudnuna võeti Männikul MT koosolekul vastu uuteks liikmeteks Aug. Maaten, Agu Lellep, Elmar Laidoner, Kimmel ja vist ka Mark. Peeda tutvustas uusi liikmeid põhikorraga ja pere suundadega ning sihtidega. Samas saime ka Viljandi linnapea isiklikud tervitused meie kodumaale saabumise puhul. Oli arutlusi veel kaugemaist ettevõttest ja ühe tõelise mulgi tare ehitamisest. Lõpuks rüüpasime Härma Endli asunikust tulevase hoone liiku.

Nii lõppes see esimene kodumaa epohh. Kahju vaid, et ei tulnud tol ajal omal käel koju käima. Oleks kodugi näinud. Eriti kahju on, et seda reisi ei sooritanud Peeda ja Maaten, sest neil jäi see igaveseks tegemata. Armastatud Mulgimaa jäi nägemata. Tundmatu kangelaskalmu muld kusagil Tartumaal lõpetas ja kattis kõik inimlikud muretsemised ja soovid. Männikul rügement jaotati kaheks: I pataljon kapten Pärline juhtimisel viidi rindele, kuna II pataljon jäi väljaõppele Kehrasse. I pataljoni koosseisu kuulus Mulgi Tarest Peeda 2. kompaniis jaoülemana, Agu Lellep teises kompaniis, Aug. Maaten esimeses kompaniis, Laidoner ja Arak siderühmas.

Rongiga suunati meid Tartu rindele ja nii leidsime endid järgmisel hommikul Mulla-

Kompanii rivistatud rindele minekuks. Rivi ees major Gripenberg, kapten Mäenpää, leitn. Olin Jalkalas 18. sept. 1943.

veres, kus teostati relvade jagamine. Relviks saime vaid püssid ja igale kompaniile paar kuulipildujat. Kaheks päevaks jäime esialgul tagalasse reservi, missugust aega kasutati sakslasilt relvade võtmiseks. Igatahes oli meie relvastus selle aktsiooni tagajärjel kahekordne.

Saabusid meile ajaloolised päevad 28., 29. ja 30. august. Lahingupäevad. Päevad mille kestel Käreverest üle tulnud ja kuni Avi ja Tabivereni tulnud Punaarmee diviis sai hävitatud. Kolm päeva võitlust. Kolm päeva elamist surma hõngus. Meie andsime purustavaid hoope, kuid saime ka ise. Kuigi vastas olev üksus oli arvuliselt kui ka relvastuselt meist kaugelt üle hävitasime selle. Räägiti ja kirjutati midagi 3000 langenud puna-armeelasest. Meie kaotused — täpseid ei saa vist kunagi teada — umbes 30–40 langenut ja 150–180 haavatut.

Mis meid aga eriti kurvastas oli Peeda surm 30. augustil Emajõe lähedal juba lahingu lõpul saadud graanaadiheitja mürsu haavade tagajärjel.

Miski ängistas hinge. Miski tungis ja keerles sisemuses ja otsis väljapääsu. Ka Sina, Peeda, Sina parim ja ideelisim meie seast! Sind pole enam. Raskeim oli veel see, et ei saanud olla Sinu matmise juures. Heita ise järele mulda ja katta Sinu maist jäänust. Sinu vaim ja lootusrikkus tulevikku elavad meis edasi! Kuid ükskord ajal, mil on koitnud meie kodumaale helgeim tulevik, tuleme meie MT perest järelejäänud Sulle järele ja toome Su puhkama Sinu poolt nii armastatud Mulgimaa mulda! Siia, kus Sa oleksid meile kõigile nii lähedal.

Lõpetanud oma lahinguülesande Kärevere lähisel suunati meid Tartu alla, kus jäime tahapoole reservi. Muide teeksin ülekohut kui ütleksin, et tolle lahinguülesande sooritas vaid meie pataljon. Ei, sellest võttis osa veel üks politseipataljon ja ka sakslasi oli

näha, eriti viimasel, 30. augusti lahingupäeval. Muidugi järgnes kõigile veel komandeeriva kindrali poolt korralik „pleki jakelu” — raudristide jagamine. MT perest sai selle Peeda. Kokku jagati pataljonis 53 risti, kuid poisid, need ilma saksa eristumärke kandvad „rohelistes”, pistid need otse jagaja selja tasku.

Järgnesid päevad täis jalarännakuid Vesneri — Pilka — Tordi — Vasula vahel, kuni 10. septembril mind komandeeriti pataljon Drossi juurde ja siit edasi tagalasse varustust hankima. Pataljoni staabis nägin langenute nimestikust, et ka Kusti Maaten on langenud. Ja, kummalsed on meie teed. Võitlesime ju kõrvuti, kuid ei teadnud meist keegi, et ka Sina olid lahkunud. Et olid andnud kallima, mis Sul oli! Vaikselt nagu alati. Pooleldi nagu salaja! Kuid Sinule saab omaks kunagi samane saatust kui Peedalegi. Seda luban!

Tagalas juba selgus missugused kavatsused on saksmenil. Kõikjal vaid evakuatsioon ja purustamine. Meie, eestlaste üksused olid viidud ette, et oleksime kaitseks varanduste purustamis- ja röövimistöodel. Ja lõpuks jäeti meid sinna ilma raskerelvade toeta pidama ülivõimsa vastase vastu lootusetut võitlust. See oli „vabastajate” tänu meie munade ja peki eest. See oli tänu paljude tuhandete meie parimate poegade eest, kes ohverdasid oma elu võitluses uue Euroopa eest. Kerkib valus küsimus, milleks me oleme võidelnud ja milleks nii paljud on langenud, kas vaid selleks, et täita suurvõimude areeni gladiaatoreina?

Ka meie pataljoni lõplik taganemine muutus traagiliseks. Sisse piiratuna võitles see kangelaslik üksus ennast üle Väägvere, Maarja-Magdaleena ja Jõgeva iga päevaga vähe-nevana Põltsamaani, kust mindi laiali. Ootama oma saatust.

On möödunud juba üle kuu, mille kestel elame jällegi ENSV-s. Jällegi on käimas mobilisatsioon, seekord juba punaarmeesse, kuid elamine on kujunenud kuidagi rahulikult. Isegi NKVD ei ole senini näidanud oma endist verejanu. Mis seisab siin taga? Eks seda selgita tulevik.

MT on praegu laiali. Nagu juba varem mainisin, Peeda ja Kusti on langenud. Alfi, kes sai Vesneris lennuki pommist haavata, on Saksamaal, loodame et ta Lätist läbi minekul pääses tervelt; Rumvolt, Härm, Kimmel, Lellep teadmata kadunud, Karu jäi Soome ja Vihma läks tagasi, Liiv punaarmees. Mikk ja Arak maapaos, Keerutaja, Adari, Laidoner ja mina aga katsume elada kuidagi seaduslikku elu. MT aga peab jääma kuni olukordade selgumiseni varjusurma.

Loodan, et käesolev kirjutis ei ole mitte epiloogiks.

Elmar Ardma

On teada, et Viljandimaalt oli mehi Soomes sõjaväes 55, neist enamus, 42 Viljandist koolipoiste ja „Sakala” spordiringkonnast. Mulgi mullas säilinud leheküljed toovad värskest esile neid tundeid, mida viimasel sõjasuvel võitlevad mehed tundsid. Esimesed protokollid ja lühemad arutlused on kirjutanud Peeter Kallas, viimase kokkuvõtte Ardma, kes Peetri nimena on kasutanud hüüdnime Peeda.

See on kokkuvõtte ühe koolinoorte grupi lootustest ja vabaduse unistustest, kes olid põgenenud Soome valmistumaks viimase vabastava lahingu vastu — ja kes kuuletusid kodumaa kutsele, kuna nad olid selleks valmis nii hingelt kui ka sõjamehe oskuste poolest. Sellesarnaseid sõprusringe oli teisigi Soome sõjaväes, kes vastastikku rahvuslikku meelsust õhutasid suureks kojumineku päevaks kuni see saabus.

Erich Järvlepp

KOLM HOIATUST

Peale vaherahu sõlmimist 19. septembril 1944 algas ebamäärane ooteaeg. Neil kel võimalik siirdusid oktoobris Rootsi. Eesti vabatahtlikud arvestati vaherahu päevast alates sõjaväest lahkunuks. Sõjaväehaiglates olijatelt nõuti hiljem oktoobris päevarahade tagasimaksmist vaherahu päevast alates, kuna päevarahad „tsiviilisikutele” olid illegaalsed. Mul ei olnud neile midagi tagasi maksta. Paberosse aga jagati normi kohaselt endiselt. Nende müügist sai sissetulekut.

Ingerlasi hakati tugevate „soovituste” abil tagasi sõidutama Nõukogude Liitu. Paljud jäid siiski Soome.

Kui Vierumäe spordikooli, mis oli sõjaväehaiglaks, hakati tühjendama, mölgutas mõtteid minu sõjaväearst major Aarne Pelkonen, kas mind mitte saata kuhugi läänepiiri linna, kust tee Rootsi lühem. Hiljem novembris, kui Vierumäki (Heinola ligidal) tühjendati viidi meid Tamperele.

Vierumäele toodi kohe peale vaherahu need haavatud saksa sõjavangid, kes saadi Suursaare vallutamise ebaõnnestumisel. Need olid Tallinna „garnisoni” mehed, nagu selgus jutuajamisest. Nad küsisid, kas saksa V-2 raketid on juba kasutamisele võetud. See oli nähtavasti nende viimne lootus. Nad anti ka kohe venelastele välja. Neid opereeriti ööd ja päevad, üheks arstiks oli eestlane dr. Yllö.

Põhjus miks meid ei vangistatud, seisis selles, et lõplik rahuleping ei olnud veel valmis. Vaherahu ei nõudnud meie loovutamist. Lõplik rahuleping aga viitis aega, kuna liitlased tahtsid sõlmida kõik rahulepingud samaaegselt Saksa, Soome, Rumeenia, Ungari, Itaalia ja Austriaga. Ehkki Soome rahuleping sai Pariisis aegsasti valmis, jäi see salajase- na ootama väljakuulutamise aega.

Siis suvel ja sügisel 1945 võtsin osa endistele sõduritele korraldatud õhtukursustest keskkooli lõpueksami sooritamiseks. See oli sõduritele maksuvaba. Kuna ma rootsi keelt ei osanud, siis sain õnneks valida matemaatika liini, mille abil sain oma eksamid ära õiendada. Soome keel tuli aga põhjalikult ära õppida, sest emakeelne (soome) kirjandus tuli kõigil kirjutada samal alusel. Aasta 1945 läks ennekõike soome keele õppimisega kirjateel ja hulgaliste kirjandite kirjutamisega, milleks mul oli privaatõpetaja. Alguses ta parandas ainult suuremad vead, hiljem aga kõik. Esimesel lõpueksamil sain kõikidest ainetest läbi, soome („ema-”) keeles aga 5- (10 punkti süsteemis). Sellega ülikooli sisse ei saanud. Õpetaja soovitas võtta seda ainet uuesti. Järgmisel eksamil detsembris 1945 sain juba 7.

*Erich Järvlepp puhkusel
Tampere mais 1944.*

See kõhe, ehkki näiliselt rahulik elu, jätkus ka koolis. Ühel päeval aga tunni algust oodates küsis õpilane minu selja taga: „Kas venelased mind üles puua ei taha?” Sellele üllatavale, kuid vastikule küsimusele ei osanud ma midagi vastata, keerasin vaid pea ära. Tema küsimus oli ju vägagi reaalne.

Üliõpilaseksamitel (sotilasylöppilaskirjoitukset) läks hästi: kolmest eksamist oli kaks „laudatur” (maksimum) ja üks „cum laude approbatur” (soomekeelne kirjand), üldhinne „laudatur”, millega vaba sissepääs ülikooli ilma sisseastumiseksamiteta, välja arvatud piiratud teaduskondadesse, milliseid oli sel ajal palju. Mul oli aega õppida hommikust õhtuni, sest tervislik seisukord ei lubanud veel tööle minna.

1946. a. alguses otsustasin pürgida Tampere Tehnikumi. Kolme sundusliku eksami järel võeti vastu paberitehnoloogia osakonda, milles ainult kaheksa uut õpilast. Nõudeks oli ka 6-kuuline praktika, milleks läksin märtsi alguses kohalikku paberivabrikusse tööle õpilasena (harjoittelija).

1946. a. veebruaris toimus tähtis vahejuhtum. Ühel eriti külmal hommikul maja uksest välja tulles nägin üht meest seismas üle tänava paari maja kaugusel, silmad minu ukse suunas. Mul käis välk peast läbi, et ta ootab mind! Nii see ka oli. Niisuguse külmaga ei seisa keegi. Tänavad olid tühjad. Keerasin kõrvaltänavasse, kuhu pidin minema, sest oli nurgapealne maja kus elasin. Kuulsin peatselt lähenevaid samme kriuksuval lumel selja taga. Ta peatas mu, võttis taskust politseitunnistuse tõendiks ja nõudis näha minu isikutunnistust, mis mul ja vist ka kõigil, kaasas oli. Kontrollis ainult seda ja lahkus. Ilmselt ta leidis mida otsis, nimelt et ma tõesti elan, kus olin registreeritud. Tegelikult küll ma peatusin ka vahetevahel ühes teises soome perekonnas, kes omavahel tuttavad, et vist nende „koormat” jagada.

See oli hoiatus number kaks. Ega detektiiv mind asjata tulnud kõva pakasega tülitama. Hakkasin nägema halbu unenägusid.

Meid oli Tampere neli endist eesti vabatahtlikku. Juhtusin neid tänaval kohtuma, kui nad eesti keeles juttu ajasid. Need kolm teist meest, olid Vello Järvisto (Tallinna Kommertsgümnaasiumi õpilane, pikk sihvakas poiss, ohvitseridekooli õpilane, kes aga liialt iseseisva käitumise pärast oli välja visatud ja „piimarongiga” laagrisse tagasi saadetud), Paul Rool ja Arved Asper (sportlane, hiljem Rootsi eestlaste 400 m jooksumeister). Rääkisin ka neile oma vahejuhtumist, mida aga alguses ei võetud väga tõsiselt.

Tampere elas ka meie major Eero Kivelä, kes sel ajal oli Tampella tehase sotsiaalala juhataja ja hiljem kokoomuspartei rahvasaadik parlamendis. Läksime kolmekesi koos Järvisto ja Rooliga teda külastama. Mõte oli saada temalt nõu ja informatsiooni antud olukorras. Ta oli meile sõbralik, küsis mida me teeme ja kuidas toime tuleme ja kus me elame. Muidu ta oli külm, mingit nõu ta meile ei andnud, mingit arvamist ei avaldanud. Jäime nagu ootama, et soomlane on ju aeglane. Siis ta hakkas haigutama, et oleks aeg lahkuda, eriti kui ta hakkas kella vaatama. See oli meie ainus külaskäik.

Tampere elas ka kapten Viitanen, kes töötas teises paberi- (tselluloosi-) vabrikus. Teda me üles ei otsinud, kui juba Kivelä külastamine oli olnud asjata vaev.

Elul ei olnud viga. Oli töökoht ja tuttav tütarlaps, oli kevad ja suvi, süda aga valutas. Tuttavate nägudest oli näha, et ka nemad venelastest midagi head ei oodanud.

Mis teha? Siin tuli vist Looja ise appi.

Sain mõtte hakata kõiki ajalehti lugema, mida linnaraamatukogus oli olemas. Käisin iga päev neid sirvimas. Ja siis juhtus imede ime! Salajase rahulepingu tekst oli välja val-

gunud ja „Uusi Suomi” tõi selle ainukese ajalehena täielikult ära. Küll „Uusi Suomi” sai selle eest valitsuse käest sõimata! Otsin lehe ja lõikasin välja selle artikli (oli vist mingi number 3, kas 13, 23 või 33), mis puudutas soomepoisse. Selle teksti oskan veel tänapäeval nagu meie isa palvet: *Soome on kohustatud loovutama Nõukogude Liidule kõik need Nõukogude Liidu kodanikud, keda Nõukogude Liit süüdistab oma seaduste rikkumises.*

Kas võib olla enam mingit kahtlust? Katsusin küll kahelda, aga ei olnud võimalik tõe vältida, sõnastus oli väga selge.

See oli hoiatus number kolm.

Näitasin lehte oma tuttavatele soomepoistele. Nad ei olnud sellest teadlikud! Nüüd võtsid nad asja juba tõsiselt. See juhtus suvel 1946. Paari kuu jooksul oli meil otsus valmis: tuleb Rootsi põgeneda.

Septembris 1946 algas tehnikumi kursus. Ühel pühapäeval sõitsin rongiga Raumas- se, et ülemineku võimalusi otsida. See ei olnud kaugel ja sealt olid kaks aastat varem eestlased Rootsi põgenenud. Leidsin rannast ühe kaluri, ajasime juttu, aga ta keeldus üleviimist ettevõtmast, kuna Põhja laht on selle koha pealt väga lai. Pealegi ta näis kahtlustavat, kas ma mitte ei ole Valpo (Valtiopoliisi) agent. Esmaspäeval kooli minnes olin tahvli ääres tume nagu tindipott. Oli häbi, aga teised klassis ei teadnud millega minu mõtted tegelesid.

Käisin peale oma kolmele relvakaaslasemale, et me peatselt põgeneksime. Minul oli nende abi tarvis, sest omal käel oli mu esimene üritus ebaõnnestunud. Arved Asper oli spekulandina mitu korda Rootsis käinud Kemi-Tornio rajoonis, viies Rootsi viina ja tuues sealt kohvi Soome. Temal tee tuntud!

Siis saabus see päev oktoobris 1946, kui astusime Torniosse sõitvasse rongi Tampere jaamas. Tegime seda saladuse katte all. Ainult üks minu kahest tuttavast perekonnast teadis. Mulle anti kaasa toredad restoranist tellitud võileivad, sest nende koduabiline ei teadnud asjast midagi, seega võileibu ei võinud kodus valmistada.

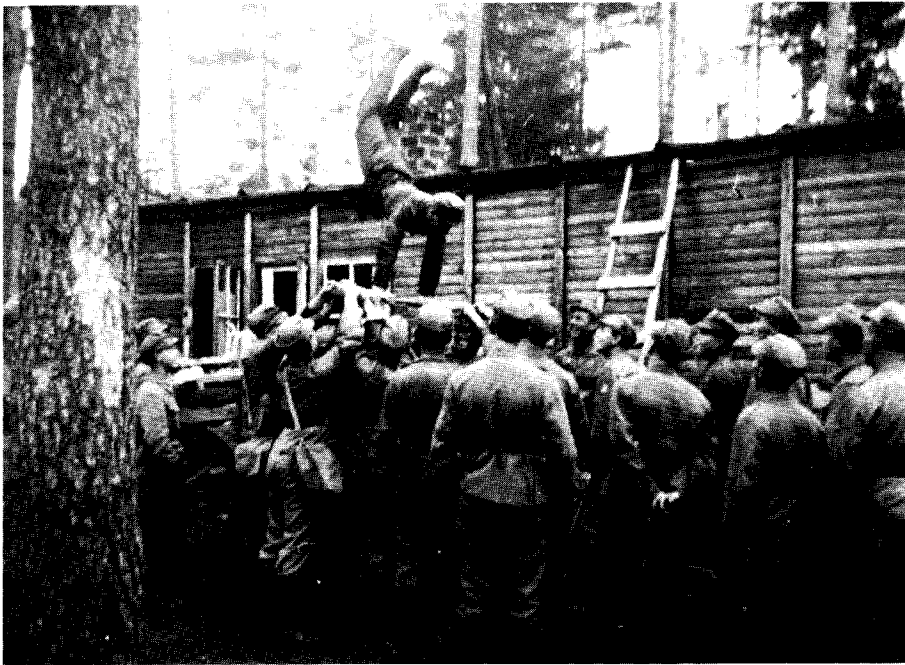
Tundsin, et olin käitunud halvasti Tampere Tehnikumi suhtes. Olin võistluseksami- tega võtnud ühelt õpilaselt võimaluse õppida inseneriks. Pettemanööver oli aga palju tähtsam, sest mängisin tõsise õpilase osa viimase päevani. Kui läksin rongile, panin aga postkasti kirja Tampere Tehnikumile, milles teatasin koolist lahkumist majanduslikel põhjustel!

Põhja-Soome oli sel ajal veel keelatud ala peale sakslaste väljaajamist ja sellega ühenduses kogu põhja-alade hävitamist. Rongiga sai ilma eriloata sõita ainult Ouluni.

Rongisõit, mis saatjate pisarate voolates algas õhtupäeval, läks hästi kuni olime juba üle poole tee sõitnud. Meie vagunis oli vähe rahvast kui sisse astus rongipolitsei passe kontrollima. Ta korjas meie nelja eestlase passid ära, istus vaguninurka pingile, pani telefoniraamatu taolise kausta aknaesisele lauale ja hakkas midagi kontrollima. Ta aga keeras lehekülgi. Me pidasime tal silma peal. Oli väga vaikne. Peatselt ta andis kolm passi tagasi mu kaaslastele, kuid minu passi hoides hakkas ta uuesti oma raamatut sirvima. Kestis mitu minutit. Siis viimati sain ka mina oma passi tagasi. Tundsin kergendust.

Oulus tuli rongilt maha tulla. Sõitsime taksoga edasi Kemisse.

Kemis jäime kolmekesi ootama ühe kohviku juurde kui meie spekulandist kaaslane läks kaluriga asja korraldama. Kõndisime natuke ringi. Eemalt oli näha Veitsiluoto paberitehase korstnast suitsu. Muud ei ole Kemist meelde jäänud. Keegi meid ei tülitanud. Ühes turistide kodus veetsime öö.

Meeste kätel hoitud kangil Eino Kain näitamas võimlemisharjutust Jalkalast lahkumispäeval.

Järgmisel päeval läksime kokkuleppe kohaselt kaluri juurde ja kohe randa. Ära sõitis keskpäeval, peale seda kui sõit oli ette ära makstud. Raha jättis paadimees koju.

Paat oli väike, lahtine päramootoriga töötav kaluripaati, mille ääre üle võis võrkusid lasta ja tõsta. Lamasime neljakesi paadi põhjas pikali, et üle ääre midagi välja ei paistaks. Meil oli ka üks kohver või komps mehe kohta. Päeval oli kindlam sõita, sest öösel oli rannavalve palju agaram salakaubitsejate pärast. Korra oli näha, et meie sõidutaja kellegile tervituseks käega viipas.

Päise päeva ajal on kõige kindlam põgeneda. Oli vist laupäevane päev. Kõik läks hästi. Põhjalahes piiri kohal oli kaks saart, üks kuulus Soomele, teine Rootsile. Ta pani meid maha Rootsi saarele. Soome saarel oli postil sini-valge märk, mille tõttu küsisime, et kas tõesti oleme Rootsi pinnal. Seda ta meile kinnitas.

Astusime jälle maapinnale. Oli rõõmus tunne. Peale sõja puhkemist aastaid tagasi, tundsin esimest korda, et on vabadus ja rahu.

Soome kalur tuli ka saarele minu üllatuseks. Ta hakkas sõbralikult juttu ajama. Võttis taskust revolvi välja ja pakkus seda meile müüa. Keeldusime, sest meil ei olnud seda tarvis. Seda ta ka ootas. Siis pani relva jälle oma tasku. Kuna oleme nüüd Rootsis, ta tegi ettepaneku, et annaksime ülejäänud Soome raha temale! Teadsime, et tal on relv. Meil ju Soome raha enam tarvis ei ole. Mina olin vist ainukene, kel raha oli, seda aga keegi ei teadnud. Võibolla ta märkas maksmise juures, et mulle jäi midagi. Ei tea. Kuna teised olid ilma mingi rahata, küsisid nad minult, et kas oleks midagi talle anda nüüd kui sõit

oli hästi läinud. Ülejäänud raha olin otsustanud saata Soome tagasi kirja sees, mida ka hiljem tegin.

Siis tuli mulle meelde minu õe käekell, mis mulle Eestis oli kaasa antud. Selle kellaga oli mul palju tuli olnud eksamite ajal, sest see jäi tihti seisma. Oli vilets. Pealt küll kenasti kullatud. Pakkusin seda kella kalurile. Ta nägu lõi rõõmsaks, võttis kella vastu, tänas, soovis meile edu ja õnne ning lahkus. Ütles veel, et küll Rootsi rannavalve meid üles korjab.

Saar oli väga väikene. Sellel oli üks pikk riigipiiri post. Oli ka üks jahimehe onn. Astusime sisse ja tegime tule kaminasse. Minu ettepanekul põletasime ära meie Soome passid, kuna nendes oli lugeda „nõukogude kodanik“.

Siis kuulsime väljas paadimüra. See oli Rootsi rannavalve paat. Ehkki me vehkisime kätega ei märganud meid. Hüüdmisest ei olnud müra tõttu kasu. Valvurid vaatasid kogu aeg Soome suunas, kust vist see paha pidi tulema. Ja paat kadus kaugusesse. Oli 18. oktoober 1946.

Olime selles onnis ühe öö. Viga ei olnud. Oli ilus sügisene päev ja öö.

Järgmisel päeval tuli üks rootslane saarele jahile linde laskma. Kui ta meid nägi, sai ta kohe aru milles asi seisab. Võttis meid paati ja viis randa. Oskasin rootsi keeles öelda ainult „poliis“. Sellele ta noogutas pead. „Estlāndare“ sai ka veel ära seletatud. Rikkusime vist ta päeva ära, vähemalt paar tundi. Puud olime ka ära põletanud. Ega meist temale rõõmu ei olnud.

Haaparanta politsei oli juba põgenike vastuvõtmises vilunud. Protokolli ja põgenike staatuse palvekirja kirjutamise ajal pakuti meile õhtusööki. Kuna seal oli ruumipuudus, siis serveeriti toit praktilistel põhjustel tühjas vangikongis politseijaamas. Igal mehel oma kong. Rootslane seletas, et midagi karta ei ole ja kongi uks jäeti selili. Ega me ka midagi paha ei oodanud. Kong oli ilus ja puhas, voodil lina ja padi, pesukauss ja joogi-vahendid. Justkui esmaklassiline turistidekodu ruum.

Jäime ootama peatusloa saamist, mis võttis üle nädala aega. Peatusime mingisuguses vastuvõtu punktis, kus olid kahemehe voodid samas toas. Barakitaoline elu. Minule kui „haritud“ inimesele anti mingit kartoteegi tööd teha, mis oli tegelikult tühi töö kommunikatsioonide raskuste tõttu. Panin mingisuguseid nimekaarte korda. Midagi aga puudus selle korralikuks tegemiseks. Aeg oli natuke pikavõitu.

Saime ka „kuninga“ riided. Põgenikel oli valida ainult üks asi, kas ülikond või palit. Valisin ülikonna. Selle saime juudiärist, kus mulle üks ülikond kaela määrati, mis hästi ei istunud. Me olime ju korralikult riides, kui tulime Soomest. Palit oli mul olemas.

Siis juhtus kena üllatus. Saabus üks soomlasest põgenik, Erkki Rantanen. Sõjaveteran, noor ohvitser. Oma jutu järgi põgenenud relvade peitmise skandaali pärast. Kuna tal oli sidemehe väljaõpe, oli ta väle raadiost morsesõnumeid üles kirjutama. Katsusime siis koos neid ingliskeelseid meremeeste sõnumeid lühilaineilt ära tõlkida soome keelde. Tema inglise keel oli päris olematu ja mul ka puudulik.

Arved Asper oli Soomes seletanud, et Rootsi ei tasu minna ilma raadiota. Aeg on laagris väga igav. Ostsingi siis ühe Philipsi hollandi raadio, mis oli puidust peatõstega punutud paberikangast tehtud kastis. Nägi päris hea välja.

Erkki Rantanen oli kõige kenam soomlane keda võib kunagi kohata. Ta naeris, oli lõbus, ülisõbralik, vaid paar-kolm aastat vanem, jutukas ja meie saatusest ning elust-olust Soomes väga huvitatud. Tundis rõõmu meiega koos, et saime lõksust välja.

Siis tuli peatusluba, võõraste põgenikupass. Töökoht määrati Fagerstasse, Kesk-Rootsi ja prii rongipilet ja taskuraha käis selle juurde. Algas esimene rongisõit Rootsis. Probleem oli ainult sellega, et Haaparanta jaamas oli kaks rongi, ühel oli silt „Till Stockholm“, teisel „Från Stockholm“. Pidin peatama ja mõlgutama enne kui vahe selgus ja läksin õigele rongile „Till Stockholm“.

Fagerstas olid põgenike barakid, kus politsei liikus iga päev. Oli ennekõike II maailmasõja arvepidamist. Taani maa-alused tahtsid kangesti „natsidele“ kallale kippuda, kelleks ka eestlasi peeti. Vello Järvisto surus pika pussi akna ette laua sisse hoiatuseks. Seda oli väljast näha ja sellel teemal enam seiklusi ei olnud.

Algas kirjavahetus Soomega. Mulle selgus, et kohe pärast minu lahkumist Tampere, käis riigipolitsei minu ebaametlikus korteris minu lahkumise üle aru pärimas minu tulevase naise isalt. Tema lihtsalt ütles, et ta ei tea minu lahkumisest midagi, kuigi oli head võileivad teemoonaks tellinud. Temal oli ka keegi usaldatav naisisikust tuttav riigipolitsei teenistuses. See isik kontrollis kartoteegis minu nime. Minu kaardile oli peatselt peale minu lahkumist ilmunud märkus „Lahkunud Haaparanta, Rootsi“.

Kas oli Erkki Rantanen soome salapolitseinik? Ma arvan küll, sest ükski inimene ei või nii sõbralikult loomulikus olukorras käituda. Või tuli see märkus rongipolitseinikult? Ei usu. Politsei ei oleks võinud meid silmas pidada peale Oulust lahkumist.

Igatahes neli soomepoissi pääsesid rōngast, mis tegelikult oli juba aasta-poolteist enne meeste arreteerimist suletud. Olime ka „mārgitud“.

Kuna meil ühegi teise soomepoisiga ühendust ei olnud, oli tunne nagu oleksime olnud ainsad, kes järele jäänud. Selletõttu ei võinud kedagi hoiatada. Pean seda enese teeneks, et me neljakesi koos otsustasime põgeneda. Teised kolm jäid Rootsi, kui asusin Kanadasse 1951.

Kas need ülejäänud soomepoisid lehte ei lugenud? „Uusi Suomi“ tõi ju tulevikku päris ametlikult ära.

Peale peatusloa saamist Rootsis, Fagerstas, vasakult Paul Rool, Erich Järvlepp ja Vello Järvisto.

II pataljoni rindele minekul juunis 1944 Taavetti jaamas. Ees keskel Uno Mankin ja Alfred Karu oma äsja abiellunud soomlannast abikaasast Mairega.

Erich Järvlepp

ENDEL RUBERG RELVAVENDA SOOMEST ÄRA TOOMAS

Soomepoisi Sven Ise vanemad, kes aastal 1946 elasid Inglismaal (isa oli olnud Helsingis Eesti saatkonnas kas ametnik või sekretär-diplomaat), olid palunud Endel Rubergi, kui kaugluure väljaõppega isikut, aastal 1946, et ta läheks Rootsist salaja Soome, otsiks seal üles Sven Ise ja tooks ta Rootsi.

Endel Ruberg nõustus ja läks 22. detsembril 1946 salaja Soome. Jõululaupäeval oli ta Jyväskylä, peatus ühe eesti arhitekti (Ratte?) juures.

Ta sai Sven Isega kokku Helsingis ja asus ka tema korteris. Sven Ise ja teised soomepoisid seal olid teadlikud „Uusi Suomis“ ilmunud rahulepingu tekstist. Nende hinnang olukorrast oli, et kõik on rahulik ja suurt riski ei ole. Sven Ise professorid Helsingi Tehnikaülikoolis olid lubanud teda kaitsta kui probleeme peaks tulema!

Sven Ise keeldus Rootsi minemast. Ruberg alustas üksinda teekonda tagasi Rootsi.

Endel Rubergil olid valedokumendid. Rongiga Oulu sõites tuli seista vastamisi rongipolitseiga. Ta ei tahtnud neid dokumente politseile näidata ja hüppas lõpuks rongist välja. Peale seda oli tal politsei kogu aeg kannul kuni ta Rootsi jõudis.

Oulu lähedal teeäärsetes metsades liikudes märkas ta ühe saeveski juures, et politsei oli päris ligidal. Saeveski kõrval oli üks vana naine puutüvedest saagimise juures eraldatud pinnalaudade jäätmetükke põletamiseks kogumas. Rubergi kaugluure väljaõpe tuli talle nüüd kasuks. Ta astus selle naise juurde ja ütles, et las ma aitan sind. Naine ei vastanud midagi. Ta sidus puutükkidest suure puntra, tõmbas selle kõiega selga ja poolküürus kõndis koos vana naisega politseidest mööda. Need teda ei tülitanud.

Kaugemal põhjas ta tormas otse politseile otsa. Ta oli lumises metsas eksinud ja väsinud. Ta nägi üht väikest elamut, mökki. Otsustas sinna sisse minna, lootes seal saada puhata ja süüa. Ta avas ukse. Ruumi keskel asuval toolil istus politseinik vaatega ukse suunas. Ruberg paiskas ukse kinni ja hakkas jooksmas üle lumise lagendiku metsa poole.

Ta oli täielikult eksinud, nälgane ja väsinud. Järgmisel päeval ta nägi põhjapõtrade (poro) karja ja mõtles, et küllap need põdrad lähevad inimasustuste juurde kunagi ikka — ja läks põdrakarja hulka. Koos põtradega ta liikus edasi kuhu need läksid ja lõpuks nad jõudsid ühte külla. Seal ta oskas võtta uue suuna Tornio jõe suunas. Põdrad olid päästnud ta elu. Selle eest ta tänas Jumalat.

Seda läbielamust põhjapõtradega, nendele lootmist ja nendelt saadud abi on Endel Ruberg jutustanud lugematuil kordadel lastele suvekodudes, hundudele ja skautidele laagrites ja koosolekutel ka täiskasvanutele. Ka tema kunstitööd esitavad tihti lumist metsa.

Kuid soome politsei oli tal kannul. Ta ületas Tornio jõe 13. jaanuaril 1947 Pello kohal. Ka politsei tormas ta järel üle jõe Rootsi poolele. Seal soome politsei võttis ühenduse rootsi politseiga ja nõudsid „varga“ väljaandmist. Mõlema riigi politseinikud olid tal nüüd kannul.

Jookstes ta nägi üht telefoniputkat, läks sisse ja küürutas põrandale. Keegi rootslastest väike poiss oli nüüd ka politseinikke abistamas. Ta avas telefoniputka ukse, vaatas Endeli hirmunud silmi mõned sekundid ja siis keeras ringi ja hüüdis, et siin ei ole kedagi! Nii ta pääses. Kui politsei oleks ta tabanud, oleks rootsi politsei kohe selle „varga“ tagasi andnud soome politseile. Nii aga ei juhtunud.

See metsik tagaajamine oli juba teine juhus peale seda, kui soome politsei tahtis teda vangistada septembris 1945, sellal kui ta õppis kunstikoolis. Ka siis õnnestus tal põgeneda. Sel korral varjas teda paar nädalat soome sõjakirjanik ja endine kaugluure mees Esa Anttala (kirjaniku pseudonüüm).

Need tagaajamised vapustasid Endel Rubergi väga. Ta ei tahtnud ise neid seiklusi kirja panna, sest ta arvas veel 1988, et soome politsei ei ole ehk talle rahu andnud. Enne Soome külastamist ta nõudis kinnitust Soome suursaatkonnast Ottawas, et teda enam miski ei ähvarda. Tema enda artikkel sündinust olnuks täielikum.

„Puntari jäägrid“. Üleval keskel Udo Prual, all keskel Ylo-Mark Saar.

Ylo-Mark Saar

SEITSE PAARI SOOME SAAPAIK

Uue halli sõdurivormiga ja karvamütsiga tulid kaasa ka esimesed soome saapad. Need sain Helsingi olümpiaaastadionil asuvast vabatahtlike varustuskeskusest novembri esimesel nädalal 1943. Saapad olid tegelikult väga head ja pehmed sõdurisäärikud. Pean aga kohe ütleva, et alates esimese oppelaagriga kuni sõja lõpuni, oli mul pidevalt pahan-dusi saabastega.

Võib-olla olukorrad liikusid ka väga ruttu? Üks nädal olin Tallinnas polütehnikumis 17-aastane koolipoiss, ja järgmine nädal Porokyläs Nurmese lähedal põlismetsas Soome armee jalaväe väljaõppel kui „alokas“. Väljaõppel koos paljude nendega, kes samuti nagu mina 1925. aastakäigu „lasteaias“ mopi eest olid Soome ära hüpanud. Kui tulin kaluripaadist Soomes Pirtti saarel maale, olin vihmast ja merevecst kaelani märg. Siit peale oli loomulik, et märjad olid õhtuks saapad ja riided oppelaagris, ning neid tuli kuivatada.

Esimene pahandus saabastega Porokyläs mul algaski kuivatamisega. Kui panin märjad saapad õhtul liialt ahju lähedale kuivama, kuivasid nad kõvaks ja hommikul ei läinud kuidagi jalga. Nii läks mul seeki see esimene paar uusi säärikuid, kui selle nina kõrbes ahju juures ära, ja järgmine paar sai paar kuud hiljem Taavettis Puntari oppelaagris sama saatuse osaliseks. Kuna oli talv ja lumi maas, sain nende säärikute asemele paari ilusaid kõvera ninaga nahast suusasaapaid, mille kõver nina tuli kergelt suusarihma tagant ära, aga mõnikord ka siis, kui tarvis polnud. Kuna olin maapoiss ja alati olnud talvel suuskadel, siis see oppelaagri talvine mahv mind ei seganud. Tegin sellele kui en-

dine skaut ja noorkotkas suurema pingutusega kaasa. Porokylä ise, kui esimene õppe-laager, oli ju uus ja huvitav oma ürgse looduse, haruldase noortejuhi lt. Franke ja esimese kuivikleiva leotamise ja „mehu“ keetmisega. Käisime ka hiljem suuskadel taludest toidulisa otsimas ja toomas, sest Porokylä laagri kokad olid toiduga väga kitsid.

Kui tulin märtsis peale mumpsi põdemist Jalkala laagri nakkushaiglast välja, sain nagu lohutuseks suusasaabaste vastu uued säärikud, sest lumi oli läinud ja olin vahepeal ka koolitranspordist maha jäänud. (Ja nii olingi siitpeale „oppilas“, olgugi et kooli ei jõudnud).

Sellel säärikupaaril läks aga varsti halvasti Jalkala plahvatusel (17. aprillil), samuti minul kui plahvatusel kõrvalbarakis elaval 3. komp. „vabatahtlikul tuletõrjujal“. See plahvatus kiskus muu hulgas parema sääriku täiesti puruks. Ja hoopis häda oli käes umbes kolm kuud hiljem Loimaa haiglast lahkudes, kui tahtsin saada uusi saapaid — mul polnud vanu vastu anda! Ei saa! Nähtavasti pandi mind Kannaselt haiglarongi reeglite vastaselt ilma saabasteta? Lõpuks sain vanad „maihinnousukenkat“ ja kui jõudsin suvel JR200 I pat. 3.k. juurde tagasi Vuokse rindele, õnnestus mul saada uued säärikud, millistega läksin ka Eestisse tagasi.

Olin seega läinud Soome armeele maksma kuus paari saapaid enne kui minust sai rindesõdur!

Kuid ka nende Vuokse säärikutega polnud mul õnne. Juba mõni nädal hiljem Eestis ühes Emajõe lahingus, vist Nõela küla lähedal, mätta taga end koos vän. PT-ga varjates, venelase kuulipildujavalang viis vasakul säärikul kontsa alt ära. Õnneks oli venelaste poolt mahajäetud voores hea saapa valik ja nii sain sealt uhiuued „ami“ saapad järgmisel päeval. Noh, olid ilusad saapad! Nahkvoodriga, mis peaksid ka pidama kaua vastu!

Neid häid saapaid sain aga kanda vähem kui nädala. Pahandus tekkis jälle haiglas. Seekord Rakvere haiglas, kuhu jõudsin koos kpt. Pärliniga, kuna saime samast pommit Vesneri mõisa lähedal 2. sept. pihta. Kui tulin haiglas operatsioonilt välja taheti mind kohe ruumipuuduse tõttu Hiiu haiglasse saata — aga minu riideid ega varustust ei leitud. Lõpuks sain kätte Soome suvepluusi ja püksid, kuid minu uusi „ami“ saapaid enam ei olnud. Samuti oli kaduma läinud ka minu uhke soome puss ja käsirelv. Lubati saata järele! Nii sain Rakveres jalga esimesed rautatud saksa saapad. Pea paljaks aetud ja põlve ümber kipsi jõudsin Hiiule.

Kuid oli õnne, ja juba nädal hiljem läks mul korda Hiiu haiglas ühe oma pataljoni poisid käest vahetada uute rautatud saabaste vastu paari kulunud soome säärikuid. Nende säärikute eluiga minu jalas oli lühem kui liblika elu — vähem kui nädal! Juhtus nii, et Hiiul anti meile marsikask haiglalaevaga Saksamaale haiglasse sõiduks. Arvasin aga, et olen küllalt kõbus ja lähen parem tagasi Ants Lahi kompaniisse Tartu rindele. Saksamaale ei lähe! Nii oli plaan, kuid kolm päeva hiljem Pedja jaama jõudes ja palavikus oma üksust otsides, võtsid saksa „ketikoerad“ mu kinni, panid mind „marsikäsu“ kohaselt haiglarongi ja Tallinna sadamas 21. sept. kanti mind koos teistega haiglalaeva.

Kuid paraku juba järgmisel päeval ujusid need säärikud ilma minuta Läänemeres, sest haiglalaeva „Moero“, millel olin haavatud reisija umbes 4000 teise haavatu ja 500 eraisikuga, lasi vene lennuk meie alt ära. See vajus 10 minuti jooksul põhja. Hüppasin ilma püksteta ja säärikuteta enne laeva vajumist merre ja pärast Saksa torpeedopaadi poolt veest päästmist sain Gotenhafeni sadamas maale palja jalu, madruse tekk ümber. Terve mu maine vara koosnes soome suvepluusist, aluspükstest ja pluusi taskus meres ligunenud väikesest Soome-Eesti sõnastikust ja raudristist.

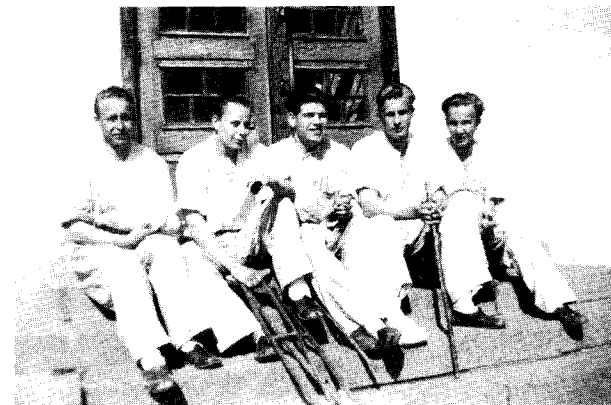
Läksin Soome armeele maksma kokku viis paari säärikuid ja kaks paari saapaid. Seepärast pole ka oma erariideid Helsingist kunagi tagasi läinud küsima — võib-olla peavad saabaste arvet?

Ida-Preisimaalt, Marienverderi haiglast (jaan. 1945) saadud rautatud saapad olid esimesed sõdurisaapad, millede tallad kulusid läbi; Saksamaal ja Taanis „Made pataljonis“ olles. Kui viisin nad aprillikuus Taanist Saksamaale tagasi jõudes Flensburgi kasarmu kingsepa kätte parandada, tulid pommilennukid ja tegid kasarmu maatas. Vastu taevast läks see kulunud paar rautatud saapaid ja kasarmu latrini. Kuna ei olnud tuju ega tahtmist „aromaatsete“ rusude seast saapaid otsida ja uusi polnud nüüd sõja lõpul enam kusagilt saada, siis tuli käia peaaegu kuu aega 3–4 numbrit suuremate saabastega ja rakus jalgadega. Kohe peale sõja lõppu sain tühjalt Eutini sõja-lennuväljalt paari saksa säärikuid, mis päris hästi sobisid. Need vahetasin aga varsti toidu puudusel vanemate rautatud saabaste vastu ringi. Sõda lõppes mulle juulis 1945, kui tulin ära Uklei internment-laagrist, kuhu jäi maha ka viimane paar sõdurisaapaid. Kõike arvesse võttes, oleks võib-olla mereväes või lennukiväes läinud vähem saapaid kui jalaväes?

Sõjast vigastatud ja kaotanud kaks kuldset noorusaastat olin septembris 1945 jälle tagasi koolipingis. Seekord võrsil eesti gümnaasiumis 16-aastaste poiste ja tüdrukutega, hiljem Saksamaa ja Kanada ülikoolides 5–6 aastat endast nooremate tudengitega. Nemad ei teadnud midagi sõjuri karmidest sõjareaalsustest, minu langenud ja haavatud kaaslastest ega ujuvatest laipadest meres. DP-laagris olid jalas UNRRA poolt antud riidest kingad, mis olid tihti märjad.

Kuid tõsine õppetöö üle aastate andis võimaluse sõja unustamiseks ja aeg parandas ning leevendas valusaid mälestusi. Pikkamööda tuhmusid mälu ka nooruslike kaaslaste näod ja laulud koos Porokylä, Puntari, Jalkala, Vuokse jõe ja Pupastverega. See kõik vajus ajaga kaugemale ja kaugemale — nagu minu viimased soome saapad Läänemerre.

(Ülaltoodud mälestused on põhjendatud märkustele mis on kirjutatud sept. 1944 kuni nov. 1947 Saksamaal.)

Artikli autor (paremalt esimene) Loimaa sõjaväehaiglas pärast Jalkala plahvatusel saadud vigastusi.

1991/1992 SURMA LÄBI LAHKUNUD SOOMEPOISSE

EDWARD TAHUR

. . . surnud septembris 1990 Torontos.

EDVARD TOHVER

Sündinud 22. augustil 1925 Tallinnas, surnud 21. detsembril 1990 Stockholmis.

ARVI KAUGESAAR

Sündinud 30. märtsil 1924 Viinistul, surnud 2. mail 1991 Hemfosas, Rootsis.

ALEKSANDER JOUTSI

Sündinud 22. septembril 1924 Tallinnas, surnud 19. augustil Torontos.
Teenis JR200-s.

JUHAN HANSEN

Sündinud 26. septembril 1919 Päriveres, Pärnumaal, surnud 25. septembril 1991 Londonis, Ontarios.

ARTHUR C. ROSENFELDT

Sündinud 6. veebruaril 1920 Petrogradis, surnud 11. detsembril 1991 Veneetsueelas. Teenis „Erna“ üksuses.

ILMAR PÄTS

Sündinud 18. jaanuaril 1925 Tallinnas, surnud 20. detsembril 1991 Lindomes, Rootsis. JR200 Upseerikurssi lõpetaja.

EERIK NAIRISMÄGI

Sündinud 10. septembril 1924 Jõelähtmes, surnud 31. detsembril 1991 St. Catharineses, Ontarios. Teenis JR200-s.

HERBERT SÖÖT

Sündinud 1924 Eestis, surnud 1991 Mölndalis, Rootsis.

ALMA HIITONEN, neiuna ESPENBERG

Sündinud 19. septembril 1908 Kõrgessaares, surnud 9. jaanuaril 1992 Helsingis. Oli suur soomepoiste sõber ja abistaja.

VILLU KARUPÄÄ

Sündinud 22. juunil 1916 Otepääl, surnud 11. jaanuaril 1992 Göteborgis.

AUGUST NÖMM

Sündinud 17. jaanuaril 1921 Saaremaal, surnud 20. jaanuaril 1992 Torontos.

Taavettisse püsitatud mälestussammas.

Rein Moora

MÄLESTUSMÄRK EESTI RÜGEMENDILE SOOMES

Pühapäeval, 18. augustil avati Soomes, Luumäe vallas mälestussammas eesti vabatahtlike rügemendile JR200. Mälestusmärk on kavandatud eestlase Avo Ermeli poolt. See koosneb kahest graniitrahnust (tankitõrjetõkke kivid), mis on toodud Soomes peale Talvesõda ehitatud kindlustusvööndilt (Salpalinja). Kivide siledaks lihvitud esiküljel on eesti ja soome keeles: Soome vabaduse ja eesti au eest. Tekst on sama, mis oli langenud eestlaste surmakuulutustes sõjaaja soome lehtedes. Ühel kivil on rügemendi märk ja teisel JR200. Kivid on paigutatud Luumäe valla suuremas keskus Taavettis, umbes samale kohale, kus kunagi olid rügemendi staabi hooned. Nüüd seisavad need aga vallavalitsuse peahoone ees.

Saamislugu

Ajatus mälestusmärgi püstitamiseks tuli eelmisel aastal Luumäe organisatsioonidelt ja vallavolikogu liikmeilt. Eri organisatsioonide, ühiskonnategelaste, veteranide ja ajakirjanikest moodustati toimikond, kes korraldas ülemaalse korjanduse mälestusmärgi püstitamiseks. Korjatud rahasummadest jätkus Eestis elavate soomepoiste Soome toomiseks-majutamiseks ja koosviibimisteks. Ülejääki kasutatakse mh. tervise paran-

damiseks endistele vabatahtlikele Eestist. Tähelepanuväärt tööd on teinud nn. Lion's klubid Luumäel, Kaukavas ja ka mujal Soomes.

Luumäe kirikus

Pidulik päev algas Luumäe kirikus piduliku jumalateenistusega ning pargade asetamisega 1939–45. aastate sõjas langenute mälestussambale kiriku juures. Suur kirik oli inimestest tulvil ja kõik ei mahtunudki sisse. Jutluse pidas kohalik kirikuõpetaja Taisto Jantanen, keda liturgias aitasid endine pataljoni pastor Edgar Vaalgamaa, praost Paul Saar Eestist ja üks eesti kirikuõpetaja Vancouverist. Viimane tervitas eestlaste ja relvavendade poolt Vaikse ookeani rannalt. Jumalateenistusel laulis koguduse koor.

Mälestussamba avamine

Mälestussamba juures seisid auvalves soomepoisid Eestist, Rootsist ja Kanadast. Samba juures oli 24 organisatsiooni lippuderivi. Nende hulgas Torontos valmistatud koopia JR200 lipust, Eesti Akadeemilise Sõjaajaloo Seltsi ja Stokholmi JR200 Sõprusühingu lipud. Sõprusühingu esimees Kalju Valdmaa asetas pärja Rootsist ja ülemeremaa-des elavate relvavendade poolt. Sven Ise, kes on Lõnnroti Seltsi soomepoiste sektsiooni esimees, pani pärja Eestist tulnute poolt. Pidulikku tunnet täitis Luumäe meeskoor, kes laulis Ernesaksa: „Mu isamaa on minu arm.“ Mängis sõjaväe orkester.

Pargade asetamise järele sõideti bussidega Taavetti, kus oli korraldatud ühine eine relvavendadele. Ka pealtvaatajail oli võimalus süüa vabas õhus või tellides väikese mak-su eest. Nii oli hernesuppi valmistatud 2000 inimesele.

Samba avamistalitus algas kell 14.00. Soome lehtede arvestusel oli osavõtjaid üle 4000. Ligemale 400 endist soomepoissi oli saabunud Eestist, nende hulgas ka 26 meest, kes olid juba varem n.ü. terviseparandamisel. Rootsist, USA-st ja Kanadast oli saabunud üle 80 koos perekonna-liikmetega. Külaliste hulgas oli ka Eesti välisminister Lennart Meri.

Pidulik samba avamine algas Sillanpää marsilauluga. Mängis dragunite orkester.

Avakõne pidas peotoimkonna esimees kolonel Ilkka Seppälä, kes ütles, et eesti vaba-tahtlike eesmärk oli kodumaa vabastamine, aga nende unelm ei teostunud. Nende edaspidine saatust oli ebainimlik ja karm. Peokõnelejaks oli „Eduskunna“ abiesimees Mikko Pesälä, kes ütles mh.:

„JR200 Soomepoisid esindasid iseseisvuseaja lõpupoole kasvanud kõrgete ideaali-dega sugupõlve. JR200-s valitses tugev rahvustunne ja uhkus oma üksuse üle.“

Mälestusmärgi loovutas Luumäe vallale toimkonna esimees maavanem Matti Jaati-nen. Vastuvõtjana oli vallavolikogu esimees Erkki Luukka. Ta ütles oma lühikese kõne lõpul, et see mälestussammas on välimuselt karm, aga sisult nii kui kalliskivi. See jutus-tab tulevastele sugupõlvedele hõimuvendadest, kes seisid rind-rinna kõrval. . . See ju-tustab soomlaste tänulikkusest vabatahtlikele ja see on üks tükk meie rahva ajaloost. Mälestusmärk meenutab seal peatuvatele inimestele sellest kõrge-st hinnast, mida hõi-muvennad pidid oma sangariteckonna cest maksma. Peale J. Sibeliuse „Jäägrite marssi“ orkestri ettekandes tervitas Kagu-Soome sõjaväepiirkonna ülem kindralmajor Heikki Koskelo.

Eesti vabatahtlike nimel tervitas Sven Ise. Lipp on valmistatud Torontos. Lipu õnnis-tamise sooritas õpetaja Taisto Jantanen.

Pidulik talitus lõppes Soome ja Eesti hümnidega. Õhtupoole oli Lappeenranna hi-

podroomi restoranis ühine lõuna endistele vabatahtlikele, nende soomlasist koolitajaile-ülemustele, relvavendadele ja kutsutud külalistele. Koosviibimiseks oli aega ainult kolm tundi ja see oli paljudele vähe peettumus.

Laialipaigutatud relvavendadele oli see õieti ainuke võimalus kohtuda ja tegelikult jäi siis ainult üks tund Eestist tulnud vanade tuttavate ülesleidmiseks ja jutuaajamiseks.

Kajastusi avalikkuses

Sündmustest tegid reportaaži Soome ja Eesti TV ning raadio. Võib aga öelda, et soo-me ajakirjanduses äratasid sündmused õieti rohkem tähelepanu kui julges oodata. Le-hed kasutasid ka juhust, et valgustada vabatahtlike saatust, eestlaste kannatusi viimase 50-aasta jooksul ning eesti ajalugu, avaldades mitmeid artikleid ja intervjuusid.

„Uusi Suomis“ oli suur värvitrükkis pilt ja artikli algus esimesel leheküljel ja pike-malt sisekülgedel.

„Hufvudstadsbladetis“ pilt ja lühem kirjeldus esimesel leheküljel.

„Ilta-Sanomat“ tõi lühema teate mälestusmärgi avamisest ja intervjuud kolme eest-lasega, neist üks Rootsist ja kaks Siberis viibinut. Üks neist, Eerik Sternbek (teedeminis-ter kindralmajor Sternbecki poeg), kes clab Norilskis, ütles, et ta ei ole kunagi kahetsenud Soome armees teenimist. Tuletatakse ka meelde neid, kes saadeti nn. Valpo poolt Nõuko-gude Liitu a. 1946.

„Helsinki Sanomates“ on peaaegu terve lehekülg Taavetti sündmustest. Interv-juud meestega Hangost Eestisse minekust, Siberi vangilaagritest ja nendega, kes on nüüd olnud Soomes nn. terviseparandusel. Olgu siinjuures märgitud, et igal soome kait-sejõududes teeninul on õigus üks kord elus saada tasuta puhkust/terviseprandust kuskil Soomes vastavas puhkekodus/ravilas. Sõjainvaliididel on võimalik saada ravi ja tervise-kontrolli sagedamini.

Kohalikes lehtedes „Etelä-Suomi“ ja „Luumäen Sanomat“ on muidugi kirjutused pi-kemad. Viimases on kaks ja pool lehekülge mälestusjumalateenistusest, mälestusmärgi avamisest ja endiste vabatahtlike kogemustest vangilaagreis ja Eestis.

„Sotaveteraani“ (Soome sõjaveteranide leht, mida ilmub 10 numbrit aastas) on and-nud ruumi 5 lk. eestlastele ja Eestile. Sündmusi mainitakse Veteranide Liidu esimehe Simo Kärävä juhtkirjas. Üks lehekülg on toimunud Luumäel-Taavettis koos lühikese aja-loolise tagasivaatega vabatahtlikest. Üks lehekülg (autor Simo Kärävä) on Endel Rubergi tegevusest Soomes ning tema elust ettevõtjana ja kunstnikuna Kanadas. Kahel leheküljel on kirjutus „Eesti, väike laast suurte lainetel“, mis annab ülevaate Eesti ajaloost alates iseseisvuse väljakuulutamisega, iseseisvuse ajast ja okupatsioonide aastatest. Juurde on pandud kaks Eesti kaarti, Pätsi ning Laidoneri pildid.

Kokkuvõttes võib ehk öelda, et endistele eesti vabatahtlikele — soomepoistele — on vähemalt ajakirjanduses lõpuks avaldatud täit tunnustust ja tänu. Mõnda soomepoissi oleks aga kindlasti rõõmustanud rohkem kui ka kõrgemalt poolt oleks saadetud väike tervitus Taavettisse.

Luumäki Lions Club'i väljaandel oli ka ilmunud teos „Jalkaväkirykmentti 200“. Au-tor kapten Jorma Mutanen. 112 lk. on antud ülevaade eesti vabatahtlike saabumisest Soome, Rügemendi loomisest, väljaõppest, tegevusest Soome rindel ning lõppvõitlustest Eestis. See on esimene pikem kirjeldus eestlastest Soomes soome keeles. Üks eksemplar teosest anti igale soomepoisile.

Soomepoisse Luumäel langenute ausambale pärga panemas.

Ylo-Mark Saar

KANADA JA ÜHENDRIIKIDE SOOMEPOISID LUUMÄEL

Soome, Luumäele kavatsitava ühissõidu vastu tekkis huvi juba märtsis toimunud aastapäevapeol; ringkirjas avaldatud üleskutse peale tuli juurde veel neli soomepoissi USA-st, mis tõstis sõitjate arvu 32-le, nendest 22 endised sõdurid.

Sõitjad otsustasid sündmuseks muretseda laulusõnu, kinkida korraldajatele soomlastele midagi mälestuseks ja toetada lipu valmistamist kodumaal elavaile soomepoistele. Olgugi, et lipu mõte tekkis väljaspool, aga kui ta kord siia jõudis siis uskusid kõik, et see on alati meie soov ja mõte olnud. Oli selline hea idee ja milline ilus lipp: „*Eesti auks, tuleviku pandiks! — 1944!*“

Laulusõnadest sai kaasade abiga laulik, mille laulud edukalt Endel Tigase 70. aasta juubelil tema talus jaanitulel läbi lauldi. On küsitav, kas samad laulud Luumäel Kuutoskartanos pühapäeva õösel, samal ajal kui Moskvas riigipööre algas, paremini välja tulid kui Parry Soundis, aga valgeks hakkas küll juba minema kui laulud lõppesid.

Tänu soome võõrustajatele majutuse ja transpordi küsimused, mis olid Helsingis vahepeal väga tõsist laadi, lahendati kõik nende poolt. Soomlaste hea ja südamluk vastuvõtt algas hotelli prii saunaga, tasuta Helsingi-Luumäe bussi muretsemisega ja kestis kuni lahkumiseni. Pole keegi päris kindel, mis meie „poissmehest“ transpordi korraldaja

sellele Martta-hotelli soome prouale tegelikult rääkis, aga peale muu anti isegi kõigile abielupaaridele väikesed praktilised kingid kaasa.

Malmi sangarikalmistu külastamiselt tulles keegi luges bussi piletilt, et sama pilet on maksev ka tagasisõiduks, kui teed ruttu. Ei see nii ruttu just lilli ostes, pilte tehes, ja lilli pannes seal kalmistul läinudki, aga linna poole minevale bussile minnes üks meie daam ajas vist oma rootsi-eesti-inglise keelega noore bussijuhi sassi ja nii sai terve porukas vanade piletitega peale. Ääretu lahkus!

Kui kirjutasime end Kuutoskartanosse Luumäel sisse, keeldus meie hulgas „mesinädalate reisil“ olev abielupaar magama eraldi tubades, nagu seda motelli esialgne plaan ette nägi. Sellest tekkinud väga äge kõnelus lahendas kõik majutusprobleemid rahuldavalt. Isegi „poissmehed“, kel polnud kohta ette reserveeritud, said otsekohe, koos ühe-teistkümmne soomepoisiga Eestist, omale voodid suurtesse tubadesse. Kuid varsti ilmnas, et ühistubade mehed vist kõik ei saanud selgust ukسلukkude kombinatsioonidest ja oli kuulda, et mõned ronisid aknast tuppa? Samuti jäi mõnele saladuseks euroopa dushikraani tehnoloogia, aga kellegi tuju need asjad siiski ei rikkunud.

Laupäevase vennastusõhtu ametlikumas osas klubi kinkis ausamba ja pidustuste toimkondade juhtidele raamatu „For Freedom Only“. Pühendustega raamatud said:

peotoimkonna esimees Etelä-Karjala sotaveteraanien piiri puheenjohtaja (esimees) eversti Ilkka Seppälä;

mälestussamba idee looja Suomen Upseeriliitto Lappeenrannan Osasto puheenjohtaja majuri Osmo Salo;

Soome kaitsejõudude esindaja Lappeenrannan Sotilaspiirin Päällikkö everstilutnantti Martti Tuusvuori;

Luumäe vallavalitsuse ja Lions Klubi esimees dr. Erkki E. Luukka ja

Luumäen Reserviupseerin Kerhon esimees kapteeni Seppo Lahtela, kes oli monumendi muretsmise ja programmi esimees.

Sotilaspiiri nimel andis eversti-lutnantti Martti Tuusvuori pidulikult üle „tammelehed“ soomepoistele, kellel need puudusid. Ka andis ta „tammelehed“ üle klubi esimehele ja nimekirja kohaselt 40 „tammelehte“ talle kaasa Kanadas väljaandmiseks.

Kalju Valdmaa ja Sven Ise soomepoiste lipuga, järgnevad kaks meest kannavad pärga.

Sellele järgneva õllelaua kõned olid lühikesed ja laulud hoogsad. Kohal oli palju JR200-s teeninud soomlasi ja Vallila pataljoni „vanasid“. Kaasad, kes kava järele pidid minema Rootsi grupi bussiga samal ajal Ulla Lahi saatel Lappenranda linna peale, sattusid aga rootsi ametiühingu reeglite alla. Nimelt, „bussijuhi tööpäeva tunnid saavad Lappenrannas täis ja tagasi tema ei saa tuua“. Ja nii jäigi see sõit ära! Pr-d. Lahi ja Järvlepp siiski läksid ja jäid ilma daamide omavahelisest lõbusast koosviibimisest sauna peal majas, uue rippuva lipu all. Kuuldavasti võtsid sellest osa ka mõned kaasvõitlejad kui uudiste toojad, mis suurel peol sünnib.

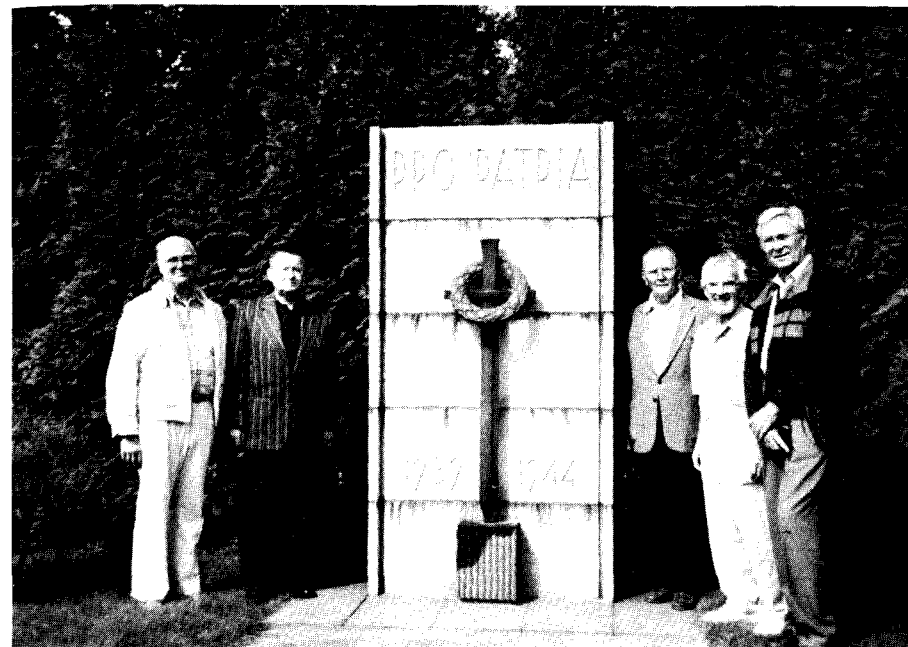
Jumalateenistusel pühapäeva hommikul Luumäe kirikus koguduse vaimulik nime-
tas muuhulgas, et kirikus on teist korda nii palju rahvast, et kõik ei mahu sisse. Täna, ja
siis kui maeti Soome Vabariigi presidenti sõja ajal. Mõlemal korral on kirik täis soome-
poisse. Hiljem oli sangarikalmistul mälestussamba ümber auvalves kaks soomlast ja
kaks soomepoissi, üks nendest Raffi Moks. Lehvivate lippude all toimuv pärgade panek,
sõjaväe orkestri ning meeskoori palad ja lilledesse ning rahvasse uppuv kangelaskalmis-
tu sooja augusti päikse all oli liigutav sündmus hõimudele. See meelcolu jätkus lin-
navalitsuse väljakul mälestussamba juures.

Peale monumendi avamist tõime saatjate vahel ausamba ette kokkurullitud uue rü-
gemendi lipu. Seda kandis klubi csimecs Y.-M. Saar ja saatjateks olid Kalju Valdmaa
Rootsist ja Sven Ise Kodumaalt. Lipule järgnesid kaks kandjat Eesti pärjaga. Lipp rulliti
lahti ja selle õnnistas kohalik pastor. Klubi esimees andis lipu üle Eesti soomepoiste esi-
najale Sven Isele sõnadega: „Soomepoisid, kaasvõitlejad. Meie tugevus ja sisu on meie
vankumatu usk meie rahva vabadusse. Austagem seda lippu samuti nagu vabadust en-
nast!“ Järgnes Eesti Vabariigi peakonsul Ilmar Heinsoo tervitus, mille luges ette Erich
Järvlepp. Õhk nagu kiirgas kõnede, koori ja orkestri esinemiste saatel hõimutunnetest ja
500 soomepoissi sulasid kokku umbes 4500 tänapäevase soomlasega, kes võtsid osa avami-
sest Luumäe linnamurul.

Õhtusöök Lappenranna „ravirajal“ relvavendadele ja korraldajatele oli ka viimane
võimalus sõpru ja tuttavaid leida, seepärast see tundus kõigile liialt lühikene. Klubi andis
õhtusöögi ajal üle soomepoiste nimel graveeritud kilbid tänutäheks „suure vaeva nägija-
tele“: Kymen lääni maavanemale Matti Jaatinenile, Luumäe linnapeale Erkki Luukkale,
mälestussamba idee loojale maj. Osmo Salole ja Klubi poolt kilbi Ants Lahile. Üks laud-
kond Toronto kaasvõitlejaid andsid ka intervjuu Tallinna TV-le, mida Eestis näidati.

Lappenranna naisringide poolt korraldati väljasõit ja õhtusöök daamidele, mis kul-
ges lõbusas meeleolus kandlemuusika ja laulu saatel. See lõppes umbes samal ajal kui
meeste pidu. Buss viis daamid tagasi hotellidesse ja võttis ka peale Toronto grupi Lap-
penrannast. Kui enne oli juba laul hästi käinud soojal suveõhtul bussi oodates, siis nüüd
see vast alles lahti läks — mõlemas keeles ja soolodega. Kpt. Lahtela hiljem nimetas, et
osa, vist Kanada (ja ka Rootsi?) mehi läksid valedesse bussidesse ja nii läks tal terve öö
kaduma neid otsides.

Kui tulime 29. sept. Torontos uuesti kokku, et oma sõidu muljeid jagada teiste klubi
liikmetega, oli osavõtt hea ja lood ladusad. Vaatasime Peeter Kaupsi ja teiste pilte ja kuul-
sime loo lippude kukkumisest Luumäel kui halvast ennustusest, mis sai tõeks juba järg-
misel hommikul. Mäletasime kuidas meie pidulikku tunnetust need uudised tookord
Tallinnast ja Moskvast asendusid masenduse ja murega eesti -ja soome rahva lähema
saatuse üle. Kuid meie lood kinnitasid jälle, et Luumägi '91 oma pidulikkusega ja soom-
laste südamliku vastuvõtuga oli meile kui hõimudele ja relvavendadele jäädavaks hin-
geliseks elamuseks.

*Toronto soomepoisse Helsingi Malmi kalmistul, vasakult Peeter Kaups, Erich Räm-
meld, Hjalmar Pärivä, Ylo-Mark Saar ja Raffi Moks.*

JR200 SÕPRUSÜHINGU KROONIKAT 1991–1992

Pärast „Põhjala Tähistel“ nr. 17 ilumist on aasta möödunud, kus mõned soome-
poisid on meie hulgast manalasse lahkunud. Samaaegselt on palju teisi soomepoisse en-
dast elumärki andnud, suurendades liikmete arvu Sõprusühingus.

Tegevus on kulgenud ülesseatud eesmärkide järgi traditsiooniliste üritustega. Põ-
hiliseks ürituseks on sellelgi aastal olnud JR200 asutamise 47. aastapäeva tähistamine 9.
veebruari, samaaegselt tähistati ka Sõprusühingu 37. aastapäeva. SÜ on jätkanud oma
põhieesmärkide täitmist, säilitanud ja tugevdanud soomepoiste omavahelisi sidemeid ja
kogunud mälestusi. Samaaegselt on JR200 SÜ ülesandeks olnud langenud relvavendade
auväärne mälestamine ja mälestuse jäädvustamine.

Koostöö on jätkunud Soome Sõjaveteranide Liiduga selle Rootsi distrikti osakonna-
na ja on kaasa aidanud Soome Sõjaveteranide Liidu tegevusele. JR200 SÜ esimees Kalju
Valdmaa on Rootsi distrikti juhatuse liige ja tema asemik abiesimees Ilmar Laan. On jät-
katud aktsiooni, et Soome sõdades teeninud eesti vabatahtlikud hakkaksid saama nn
„rintamalisa“; loodetavasti tehakse sellekohane otsus käesoleval aastal ja väljamaks-
mine algab 1993. a. kevadel.

JR200 SÜ juurde on moodustatud nn „tugifond“, abistamaks relvavendi Eestis meie
ühises töös; postigiro nr. 10 85 53-9. Tugifondi osaline kasutamine aitab ka „Põhjala Tä-
histel“ väljaandmist.

Soomepoiste Koondis Göteborgis tegevus on jätkunud peamiselt kaks korda aastas kokkutulekutega, märtsis ja septembris.

Tegevuskroonika:

9. veebruaril 1991. peeti JR200 SÜ peakoosolek 30 osavõtjaga, millele järgnes rügemendi asutamise 47. ja ühingu 37. aastapäeva tähistamine. Koosviibimisest võttis osa Soome sõjaväe esindaja eversti Heikki Vilén, Soome Sõjaveteranide Liidu Rootsi distrikti ja Sõjainvaliidide Ühingu esimees Axel Ax, rootsi vabatahtlike esindaja eversti Sten Claéson, Stokholmi Soome Sõjaveteranide Ühingu esindaja ja teisi soomlasist sõpru. Esmakordselt oli kohal JR200 relvavend Vello Laos Eestist, kes pidas päevakohase kõne teemal „Soomepoiste käekäigust Siberis ja Soomepoiste koondumisest Eestis Elias Lõnnroti Seltsi sektiioonina Tartus“.

22. märtsil 1991. Rootsi vabatahtlikud Soomes, aastakoosolek Stokholmis. JR200 SÜ poolt tervitas esimees K. Valdmaa.

5. aprillil 1991. Karl Talpaku matusel Stokholmis Jakobi kirikus ütles järelehuude K. Valdmaa. Matusetalituse ajal olid auvalves JR200 sõdurid Rootsist ja kohale tulnud mehed Eestist. Järgneval peiel rääkis Leonhard Kangro Eestist mälestusi Talpaku kompanii võitlustest Eestis ja tegevusest Soomes.

6. aprillil 1991. Kokkusaamine Eestist tulnud JR200 relvavendadega Eesti Majas Stokholmis.

26. aprillil 1991. Tähistati Soome Sõdade Veteranipäeva Stokholmis Soome Majas, kus kümmekonda JR200 sõdurit austati Soome Valgeroosi I klassi medaliga.

15. juunil 1991. JR200 SÜ suvepäeva kokkutulek Vesikijärvel.

18. augustil 1991. JR200 mälestussamba püstitamisel Luumäel asetati Soome sõdades langenute ausambale pärg JR200 SÜ esimehe poolt sõnadega „Soomae auks, tulevikupandiks JR200“.

1. septembril 1991. Toimus Karl Talpaku urni muldasängitamine Tallinna Metsakalmistul. JR200 SÜ lipuga paradeeris Ilmar Pihlaste ja järelehuude ütles ja pani pärja JR200 SÜ ja Rootsi soomepoiste nimel Väino Esken.

29. septembril 1991. Rootsi vabatahtlike sügis-kokkutulekul esines tervituskõnega Soome kaitseminister Elisabeth Rehn, andes ülevaate kaitse olukorrast Soomes, Skandinaavias ja Euroopas. Ta tõstis esile vabatahtlike panust Soome sõdades ja ütles, et 1992. a. täitub 75 aastat Soome iseseisvuse sünnist. JR200 poolt tervitas K. Valdmaa, kohal oli ka teisi JR200 SÜ liikmeid.

3. novembril 1991. Surnute mälestuspäeva jumalateenistusel Soome kirikus Stokholmis ja mälestustahvli juures kiriku õuel esindas JR200 SÜ Ants Ojapõld, olles SÜ lipuga mälestushetkel auvalves.

6. detsembril. 1991. Soome saatkonnas Stokholmis Soome iseseisvuse 74. aastapäeva tähistamise vastuvõtul esindas JR200 SÜ K. Valdmaa.

8. detsembril 1991. Soome iseseisvuse 74. aastapäeva tähistamine Soome kirikus Stokholmis. Esindas JR200 SÜ-t Ants Ojapõld, kes oli lipuvalves SÜ lipuga kiriku õuel langenud relvavendade mälestushetkel mälestustahvli juures.

Kalju Valdmaa

Soomepoiste Klubi viimasest peakoosolekust osavõtjaid.

SOOMEPOISID KANADAS

Klubi 41. tegevusaastal astusime „Suomen Sotaveteraanien Kanadan Piiri“ liikmeks ja võtsime osa nende Toronto klubi üritustest. Koostasime „Soomepoiste Lauliku“ Luumäe pidustusteks, toimetasime ja andsime välja „Põhjala Tähistel“ nr. 17. Aitasime ka korraldada 73. a. Vabadussõja alguse aktuse, mille puhastulu läks EV peakonsulaadile Kanadas. Tegevuse kõrgpunktiks oli 22-le kaasvõitlejale ja nende perekondadele Luumäe pidustustest osavõtt.

Klubi peakoosolek valis 8. jaan. 1992. a. juhatuse koosseisus: Ylo-Mark Saar esimees, Raffi Moks sekretär, Alfred Tamm kassapidaja ja varahoidja, Endel Tigane abiesimees ja Villi Mullaste välisesindaja. Revisjonikomisjonis on Paul Rabisson ja Arkadi Al-tosaar. EVLK juures klubi esindajad on Edgar Marten ja Karl Novek, Soome Sõjaveteranide Piiri juures Villi Mullaste ja Arveld Voogjärvi. Peakoosolek tänas „Põhjala Tähistel“ toimetajat Hannes Oja tema suure ja põhjaliku töö eest kui viimase numbri (nr. 17) toimetajat, ja valis ta PT toimetaja kohale tagasi. Koosolek kiitis heaks käesoleva PT numbri väljaandmist.

Viimastel aastatel on Toronto soomepoisid olnud kaasosalised Peetri kirikus veebruaril algul korraldatavast langenute mälestusjumalateenistusest koos Toronto Eesti Võitlejate Ühinguga. Soomepoisid Endel Tigane, Arveld Voogjärvi ja Villi Mullaste olid soomepoiste mälestusmärgi juures auvalves, pärja märgi juurde aetas abiesimees Alfred Tamm koos TEVÜ juhatuseliikme Aadu Toomingaga. Seekordne mälestusjumalateenistus peeti 2. veebr. 1992.

Ylo-Mark Saar

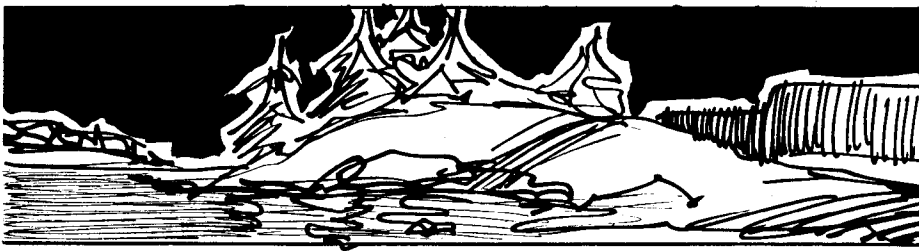
Korreksioon

Raimund Saariste on saatnud järgmise paranduse:

Eelmises „Põhjala Tähistel“ nr. 17/1991 avaldatud fotoallkirjad vajavad õiendamist. Lk. 1 oleval fotol on märgitud, et vasakult teine on stm. Mänd, kuid peab olema leitnant Ruut Aarelo, Eesti sõjaväe 7. jalaväerügemendi kaadriohvitser, kes oli JR200 kp-kompaniülem väljaõppe ajal Puntari külas Taavettis.

Lk. 28 eesti ohvitseride fotol on märgitud pildil paremalt esimene kapten Mandre, tegelikult on nooremleitnant Ants Kann, kes lõpetas Eesti Vabariigi sõjakooli 1938, nooremleitnant 29. juulil 1939, Auto-Tanki rügemendi tankitõrje spetsialist. Oli JR200 tankitõrje juht. Suri 1945. a. Tallinnas Pagari tänaval NKVD piinakeldris.

Toimetuse on kasutanud fotode juures neid nimesid, mida selleaegsed pildistajad nende tagaküljele kirjutasid. Muid kontrollimise võimalusi pole olemas pärast 50-aastast asjadest eemal olekut.

SAATEKS

Eelmise „Põhjala Tähistel“ koostamisel jäi mitmeid artikleid ruumipuudusel järgmisse numbrisse tagasihoidlike lootustega, et selline võiks ilmuda. Nüüd kui sidemed kodumaal olevate relvavendadega on taastatud, võiksid nad oma sõjajärgseid elusündmusi avalikustada. „Põhjala Tähistel“ nr. 18 sündis enne aastast vaheaega ja on eelmisest mahukam. Üldmuljelt käsitleb sõdurite inimlikku sisemist kujunemist.

Iga numbriga on aastaid olnud küsimuseks, et kuidas on järgmisega, eriti kui üha pikemaks kujuneb surma läbi lahkunud relvavendade nimekiri. Järgmine number on teoksil soomekeelsena tutvustamiseks nüüd, kui relvavendlus on taastatud ka nende eesti-poolsete vendade saatust. Ka on olnud kõne all, et selle järele võiks „Põhjala Tähistel“ ilmuda kodumaal, kui sealseist raskusist on üle saadud. Selle numbri toimetajana tänan kõiki, kes abivalmilt saatsid kaastööd ja üha haruldasemaks muutuvaid fotosid ning väljaandmise jätkamist igati toetasid.

Hannes Oja

Vello-Ilmar Novek

ÕHTUTUNNID

*Kõike möödunut sarjasin päevadest punutud sarjal.
Argipäevase viis jäätmaa rajale tuul,
tühine hääbus kauguste taha.
Ainsa haardena minevikust
hardalt kogusin õnnerasked mälestused.*

*Väsinud õhtutundidel
kui seinte taga laanes on hämarus
ja mõtted surutud igatsusest,
ilmuvad nad mu üksindusse kaaslaste keskel.
Kurb-röömsana vaatlen neid suletud silmi.*

*Nendel hetkedel jälle olen Sinuga
muretult retkedel pilvitu taeva ja kirkaste tähtede all.
Variseb tõsipalgne olevik teelt,
kaugus — ainus samm unistustesse.*

*Lahkudes andsid mulle parima kingi —
mu õnnerasked mälestused.*

Soomepoiste ajakirjast „Kodutee“, 1944. Samas ajakirjas ilmus temalt ka proosapalasisid. Vello-Ilmar Novek suri möödunud aastal Tartus.

„Kenttäparturi“ juures. Rudolf Lauri löikab Tarmo Meristu juukseid enne „hõimupeole“ minekut Jalkalas 18. aug. 1943.

Kuulipildurite kompanii JR47 III pataljonis 1943. a. suvel. Kompanii vaatleb naerul-sui ees olevat siga. Keskel ratsumestari Orlamo, luutnantti Rosander, luutnantti Jokipii. Paremalt esimene vänrik Uno Mankin.

Kaks fotomälestust Taavettist. Vasakul rügemendi köögi trepil kaunis lota, sotamies Viil „majandusülesannet“ täitmas ja teine sõdur pealtvaatajana. Parempoolsel fotol JR200 staabi mehi nende majutushoone, Taavetti „rukoushuone“ trepil. Vasakult esimene Harry Ingelmann, paljude romaanide eesti keelde tõlkija, suri Austraalias, teises reas Lembit Loonurme ja George Tint.